

84.5 Күдз

С/18

11

Кәкімбек Салықов

58281

ОТЫРАР

сазы

Қызылорда облысы

Әкімі Аманжол

ақпараттық қызметі

Қызылорда облысы

Аманжол
19-06-2006
Қызылорда

Кәкімбек Салықов

ОТЫРАР

✧ *Сазы* ✧

Күй-дастан және өлеңдер

“Фолиант” баспасы

Астана

2005

Салыков К.

С 18 Отырар сазы (күй-дастан және өлеңдер).
– Астана: “Фолиант”. 2005. – 156 бет +0,25 б.т. сурет.

ISBN 9965-35-002-7

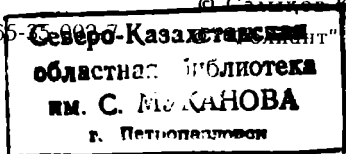
Бұл жинаққа қазақтың көрнекті ақыны, Қазақстан Республикасының еңбек сіңірген қайраткері Кәкімбек Салыковтың “Халық қаһарманы”, Кеңестер Одағының халық артисі, әйгілі композитор Нұрғиса Тілендиевке арнаған поэмасы мен өлеңдері кіріп отыр. Көңілдегі медеттің үлкені Кәкімбектің “Отырар сазы” атты ақындық репортаж-дастанын және көптеген өлеңдерін Нұр-ағаң кезінде оқып қанық болды. Жинаққа алғы сөз ретінде академик Мұхаметжан Қаратаевтың дәл сол кезде оқи сала жазған мақаласын беруді жөн көрдік. Бұл кітап ағаға деген інілік ізет қана емес, ел жүрегінің бір лүпіліндей барша қазақтың Нұрғиса Тілендиевіне деген алғысы мен мақтанышы іспеттес жүкті атқара алады деп сенеміз.

38881

4702250202
С 00(05) – 05

ББК 84 Қаз 7-5

ISBN 9965-35-002-7 © Салыков К., 1995, 2005
“Фолиант” баспасы, 2005

Нұрғиса Тілендиев “Жез киікке” ән шығарды деп алғашқы рет Шота Уәлиханов пен Төлеген Досмағамбетовтен естігендегі қуанышты айтып ауызбен жеткізуге болмайды, аспандағы жұлдызға қол жеткендей мезет еді ғой. Кейін композитормен талай кездесіп жүрдік, сыйластығымыз мол болды.

“Отырар сазы” атты күй-дастаным 1983 жылы желтоқсанның 8-жұлдызында Нұрғиса Тілендиевтің Москвадағы П.И.Чайковский атындағы залда өткен шығармашылық күй-концертіне поэзиялық репортаж ретінде туды. Концертті тыңдап отырып поэмалды жаздым да, сол күні түнде бітіріп, ертеңіне елге “Қазақ әдебиетіне” жібердім. Нұрғисалар Алматыға келгенде газет тамаша суреттермен безенген поэмалды қуанышқа шашу етіп тосты. Ол кездегі қазақтың “Виссарионы” Мұхаметжан Қаратаев ағамыз поэмама арнап пікір білдіріпті. Осы жинақтың алғы сөзі ретінде үлкен сыншының дер кезінде жазған мақаласын беруді жөн көрдім. Өйткені жинақтың негізгі діңгегі “Отырар сазы” атты поэмал екені дау тудырмас деп есептеймін.

Жинақтың бір бөлімін “Абай және Нұрғиса” деп атап, біраз өлеңдерімді қосымда үлкен гәп бар. Жиырма жылдан астам уақыт Мәскеуде, Қарақалпақстанда қызмет атқарып, Одақ ыдырағаннан кейін Алматыға оралғанда Нұрғиса Тілендиев құшақ жайып қарсы алды. Дүлдүл сазгердің

қартаң тарту емес, тарлаң тартқан кез еді, тек қана ауыр сырқат шыдатпай әлсін әлі емханаға түсе берді. Көңілді аса қатты толқытқаны тек қана дастархан араластығы емес, Нұрекең бірлесіп көңіл құсың күйқылжытар мезеттерге шақырды. Абай атамыздың туғанына 150 жыл толуына байланысты әлемдік дәрежедегі үлкен тойға бірлесіп дайындалмақ болдық. “Мұхтар ағамыз көркем сөзбен Абай атамыздың бейнесін әлемге әйгі етіп, “Абай жолында” сомдап кетті. Ал, өз басым, сан алуан ән, күйге оран, Абайдың бейнесін сұлу сазбен жасап кетсем деп едім. Міне, осы жолда керекті ән сөздерін жазуға өзіңді таңдадым”, – деді. Мен сәл-пәл ойланып, біраз толқып барып келісім бердім.

Абайдың өмірі мен шығармашылық жолындағы барлық құбылыстарды Мұхтар ағамыздан кейінгі керемет білетін азамат Тілендиев пе деп қалдым. Ол сол алғашқы сөз қозғаудың өзінде қадау-қадау алтын қазықтарды қаққандай мығымдап, қандай-қандай тақырыптарда ән сөзі керек екенін шабытты күйінде айтып берді.

Тақырыбын Жамбылдың сөзіне сүйеніп өзі атап берген “Ақындық пайгамбары Абай ата” атты өлеңінің сөзі ағамызға қатты ұнады. Үлкен өлеңнен әнге керегін маңдайдан шерткендей таңдап алды. Осы әнмен Ермек Әбілдаевтың орындауында “Отырар сазының” сүйемелдеуімен Абай атамыздың туған жері Қарауылдағы 150 жылдық той концерті басталды. Бұл сәт мен үшін өмірімдегі бір зор белгіге айналды.

Тілендиев тілге жетік, өлең сөзге талғамы өте зор композитор, ойшылдығы да найзағайдай жарқ етіп таң қалдыратын. Онымен ортақтасып еңбек еткенде бойға

құлшыныс бітетін. Дариға жеңгей адам айтқысыз айдай ажары, күндей күлкісімен Нұрағаңды қашан да жасартып жіберетін, қасынан шықпай күш-қуат беретін. Өмірінің соңғы жылдары мен айларында Нұрағаң Абай тақырыбы тыныштық тапқызбады, ол Абай әні құшағында бақиға аттанды. Ұлтымыздың ұлы перзенті Құлагердей қызу шабыстың үстінде өтті.

Нұрғиса барлық еңбектерімен, оған қоса “Отырар сазын” құрастырып үлкен қатарға қосумен өмір бойы қазақ халқының ұлттық мүддесін көксеген терең ойшыл өнерпаз, асқын да тасқын дарын еді. Абай тақырыбына арналған өлеңдеріме жүрегінің лүпілін қосса бұл да ортақ еңбегіміз деп есептеймін.

Анықтап айтарым: Абай тақырыбынан бірсыпыра өлеңдер жазсам, оған Нұрғиса Тілендиев тікелей себепкер болды. Ол Абайдың өмірі мен шығармашылық жолының егжей-тегжейін толық білетіндігін көрсетіп еліктіріп кетті, оған өз ойым қосылып көптеген өлеңдер туды. Нұрағаң біраз әндер жазды, әттең ауыр сырқаттың салдарынан көп өлеңдер папкасында, үстелінің үстінде қалды. Ән тұмай қалған біраз өлеңдерді әлі күнге дейін еш жинаққа ұсынбап едім, енді осы кітапқа Нұр-ағаңның жолын қуар, арманын орындар өнерпаз жас ұрпаққа керек болар деген сеніммен сол өлеңдерді қостым. Ол да Нұрғиса ағама арнаған алғысым.

ТОЛҒАНЫСТАН ТОЛҒАНЫС

Алғысөз орнына

Ертеде бір жас ақынның газетте жарияланған шағын ғана өлеңін оқи сала, сол күні-ақ “Бір өлең туралы бірер сөз” деген мақала жазғанмын. Сонда бір жолдасым бір өлең туралы тұтас бір мақала жазу тым астамшылық емес пе дегендей сыңай білдірген-ді. Бірақ мен оған келіспегенмін. Бұл жөнінде осы күнге дейін өз пікірімдемін. Шолу, жинақтау түріндегі мақалалар өз алдына, сонымен қатар кейбір көз тартар, көңіл аударар жеке өлең, очерк, әңгіме, поэма, пьеса жайында арнайы рецензия жазылып, нақты талдау арқылы әділ бағасы берілсе, шіркін – қандай ғанибет! Ондай тәсіл, өкініші сол, тәжірибемізге әлі енген жоқ.

Газет, журнал беттерінде күнбе-күн өлең атаулы лек-легімен жарияланып жатады. Оның ешқайсысына әдебиет сыны елең қылмайды. Дағды бойынша, сын соның бәрінің жинақ болып шығуын күтетін сияқты. Ал кітап күйінде де жалпы өлең тасқынының ішінде жеке өлеңнің нақты бағасын ала бермейтіні тағы белгілі.

Өстіп, поэзия сыны тиісті дәрежесінен табылмаған соң, тұтас жинақтың және жинаққа енген көп өлеңнің жақсы-жаманы ажыратылмай қала берді. Бір мезет осының себебі неде екен деп болжап көрсек, ойымыз алуан саққа жүгіреді: бірі – өлеңнің көпе көрнеу отсыздығы, жасықтығы болса, екіншісі – көп өлеңнің ой-өрісінің тарлығы, біркелкілігі, бір-біріне ұқсастығы; үшіншісі – білімі өскен оқырманның

поэзияға деген тым биік талабы мен талғампаздығы сияқты көрінеді. Қалай болғанда да, ол не тартпаса, не қызықтырмаса, не тандандырмаса, не толғантпаса – оны кім оқиды? Онда оқырманда қандай әсер болмақ? Шынын айту керек, ондай өлеңдер баршылық, көпшілік. Ендеше ондай өлеңдерді оқымау, яғни оқи алмаудың өзі оқырман ынтасына бір түрлі енжарлық-инерция жасайтыны аян.

Айталық, мына келген жаңа 1984 жылдың төрт-бес күннің ішінде талай-талай өлең көз алдымыздан өтті. Соның ішінде біреуі менің де енжарлық-инерциямның тұсауын үзіп, үздік көріністерімен көзге түсті. Ол – кеше ғана “Қазақ әдебиеті” газетінің 6 қаңтар күнгі санында жарияланған “Отырар сазы Мәскеуде” деп аталған, күй-концерттен репортаж. Дұрысында өлеңмен жазылған поэма – репортаж десе болар еді оны. Авторы – белгілі ақын Кәкімбек Салықов. Оны осыдан үш жыл бұрын жазған мақаламда “Қос кемеңнің ақыны” дегенім бар, олай деуім, Кәкімбек творчествосының, ауыз әдебиет дәстүрі мен жазба әдебиет жаңалығына байланысты, екі ірі қырын анықтауға қатысты болатын. Енді мына “Күй-концерттен репортажға” байланысты Кәкімбек туындысының тағы бір сол секілді екі қырын ашуға тура келеді. Ол қайсы? Ол – репортаждың тарихи-публицистикалық сарыны мен лирикалық толғаныс сазы.

Біріншіден, репортаж дегеніміздің өзі публицистикалық жанр екені, екіншіден, лирика дегеніміз – ерекше поэзиялық жанр екені белгілі. Осы екеуі қисынын тауып қиысып, тұтас бірлік тапса – оның өзі, сөз жоқ, жақсы жаңалық. Бұл жерде айрықша назар аударып отырған осы жай. Шынында мәселенің мазмұнына барсақ, әңгіме әйгілі “Отырар сазы” ансамбілінің Мәскеуде концерт қоюы жайын-

да екен. Былтырдан бері пайда болған жас ансамбльдің әйгілі болуының өзі жаңадан ғана танылды. Оны өз жерімізде көргеннен де әлі көрмеген көп болуға тиіс. Сөйткен “Отырар сазы” Мәскеуде үлкен баға алғанына кім қуанбайды дейсіз! ТАСС-тың және тағы басқа тілшілердің хабарламаларына қандық та қуандық.

Ал мына сөз болғалы отырған Кәкімбек Салықовтың поэма-репортажының өзге хабарлаулардан жөні мүлдем бөлек. Мәселе оның өлең кестесіне түсіріліп жазылуында ғана емес. Әрине, оның өзі оңай түспейтін үлкен ақындық шеберліктің көрінісі ғой. Әңгіме, әсіресе, үлкен оқиғаның жалаң хабарланбай, ақын жүрегінен өтіп, сан алуан әсерлі сыр шертуінде. Ол нендей сыр? Ол алдымен концерттің “Отырар сазы” деп аталуында екен. Мұның мағынасын жай сөзбен жалаң түсіндірген кісі: “бір кезде қазақ жерінде музыкалық аспаппен тартатын, “күй, сарын” деп қана шектелер еді. Жоқ, Кәкімбек онымен шектелмейді. Ол мұның сырын ашады және тебіреніп ашады. Өзі де толғанып, өзгені де толғанып сөйлейді. Қазақ даласының аты шулы Отырар қаласын, оның ұлы перзенті Әбу-Насыр әл-Фарабиді мақтан етіп, рухтанған ақын:

Әлемге әйгілі мұрам бар,
Сенбесең тарихтан сұраңдар.
Фараби назын,
Отырар сазын,
Жаңғыртар қырдағы құландар, –

деп шабыт шақырады.

Тарихта, Фараби, Отырар деп екі түрлі аталған қазақ жері қаласының бастан кешкен тағдырының айтар назы да, қобызының тартар сазы да туысқан халық мұрасы екенін, оның

“Қырдағы құлан” күйімен де үндес екенін қалай емірене айта алған дейсіз! Бірде “Фараби бабамыз, Отанын қараңыз” дей келе, енді бірде “Бес төре”, “Сылкылдақ”, “Серперім”, “Құлшынбақ үкілі домбыра шегінен” деп сендіреді де, “Қарашы, далама биіктен, еркінсіп дүбірі сүйсінткен” деп, мұрат жырын төгілтеді.

Түркістан шаһарын,
Өткенді бүгінмен жалғаймыз!
Солкылдап сазсырнай,
Назданып балкурай
Тарихка ескерткіш арнаймыз.

Халықтың ежелгі ән-күйін тірілтіп, жаңғыртып өзіне қайырудың тарихи ролі мен маңызы бұл жерде өте айқын берілген. Керемет ән-күй құлақтың құрышын қандырып, жүректің жүйесін балқытуымен бірге, ата-бабамыздың өткенін танытатын ескерткіш, бүгінгі ұрпағын жадырататын жан айнасы болса, одан артық не бар? “Өлкемді ән-күймен барлаймыз” дегенде ақын ұлттық шеңберде ғана қалмайды.

Кербез күй, әнімді нұрлы асыл,
Зиялы дос қауым тыңдасын.
Бір қиян, бір ғайып,
“Әл қисса” тыңдайық,
Толғаулар мәз етер сырласын.

Мәскеуде қойылып, мың сан астаналықтарды мәз еткен “Күй-дастан”, “Нұрлы асыл” әндердің тамаша әсерін ақын өзінің ұлы патриоттық сезімімен толғана қабылдайды.

Жас ұрпақ ұшырса жан құсын,
Жанданар әр бейне, әр мүсін.
Сан ғасыр құрсағын
Ашқанда тың сарын
Бабама арналар алғысым!

Кенес заманында қазақ халқының ұл-қыздары өзінің тамаша табыстарын бұдан бұрында Мәскеуде танытып, дүйім жұртты таң қалдырғанын білеміз. Онда бірінші рет 1936 жылы Жамбыл, Сәкен, Күләш бастаған әдебиетшілер мен өнерпаздар тобы астананы байырғы талантымен тәнті етсе, енді бұл жолы әрі композитор, әрі дирижер, әрі күйші Нұрғиса Тілендиев бастаған жастар тобы енді оны жаңа табыстарымен тәнті еткенін поэзия тілімен жеткізе білген.

✓ Қазақтың күй-өнерінің қасиетін, құдіретті поэзияда керемет көрсеткен бір кезде Ілияс Жансүгіров еді. Сол дәстүрді берік ұстанған, күй өнерінің құдіретін сүйсіне толғаған қаламгерлердің бірі – Кәкімбек Салықов. Күйдің сырын ол жүрек жүйесімен түсінеді, жүрек лүпілімен түсіндіреді. Оның түсінігінше, қазақ күйі туған елдің тарихы, туған жердің даласы, тау, өзені, ауасы жайлы сыр шертеді. Сондықтан ол тыңдаушысын тебірентеді, тербетеді, көп нәрсені еске салады, көп дүниені көңілге ұялатады. Күйден алған әсерін астанада тұратын ақын туған даласына деген сағыныш сезіммен ұштастырғанда, еріксіз иланасың, еміренесің.

“Астанада кең даланы сағынсам,
Желді іздейтін әдетім бар желсізде...
...Тебіренбеуге жетпегені әлімнің,
Күй құмарлық – бергені ана тәлімнің...
...Назалансам, мұң шарпыса, дерт шалса
Керегі аз күйден артық дәріңнің”.

Бұдан не білеміз? Ана сүтімен бойға дарыған қазақ күйінің, қандай дертке болмасын, қандай қайғы-қасіретке болмасын, баға жетпес шипа екенін білеміз. “Бұл бесенеден белгілі дүние емес пе, мұның несін уағыздап отыр?”

деушілер де табылар, бәлкім! Оларға айтарым: теледидарда эстраданың бұлталақ әнін есіріп тыңдайтын жастың күй тартыла бастаса тыңдамай тұра жөнелетінін не дейміз? “Музыка өнерінің ең жоғары түрі – операны ұғыну үшін үлкен тәрбие керек демеп пе еді Карл Маркс?! Тәлімнің, тәрбиенің шалалығы дейміз. Бұл ретте Кәкімбек толғанысы “Отырар сазының” ноян күш екеніне көз жеткізеді.

Мәскеуде көрсетілген “Отырар сазы” ұжымының күй концертінен алынған әсерге қатысты Кәкімбек Салықов өзінің поэзиялық репортажында (дұрысы күй-дастанында) нендей проблемаға бармасын, бәрін де толғанып жазатынын көрдім. Ол көп жайда өз толғанысымен мені де толғантты. Табан аузында қолмақол жазуымның бір себебі сол. Тағы бір себебі – ақынның сол “Отырар сазы” ансамбліні құрап, осынша оңды қалыпқа түсірген, сирек талант иесі Нұрғиса Тілендиевтің жарқын бейнесін ойдағыдай жасап беруі.

Тілендиев таңқалдырды ілезде,
Кемістік жоқ дирижерлік мінезде.
Күй тілінде ұқты қазақ тарихын
Тыңдаушылар тілегі бір, тілі өзге.

Бұдан не көреміз? Бұдан музыка өнерінің майталман шебері Тілендиевтің дирижерлігімен де, күйшілік шеберлігімен де, “тілі өзге” болғанмен “тілегі бір” тыңдаушыларды халықаралық достық бірлікке баулитын өрен өнер иесі екенін көреміз. Нұрғиса талантының үш бірдей қырын (композиторлық, дирижерлік, күйшілік) үш түрлі рөлде көрсете білген ақын ақырында “асқан талант”, “виртуоз”, “Қазақтың құлагер-мінез ұлы” деп ел аузынан айтылған атақтарды образды түрде “Ұласып тұр әуендескен көңілдер, Есіл тасып қосылғандай Еділге”

деп түйіп, Нұрғиса тұлғасының мынадай халықтық келбетін көз алдыға тартады:

Туған елім, еркін өнер тұрағы!
Міне, соның айдан айқын ұраны.
Нұрғисаны алақанға көтерсек,
Ол көтереді ескі, жаңа мұраны.

Рас сөз! “Толғауы тоқсан қызыл тілдің” тобықтай түйіні дейтіні – міне осы.

Академик Мұхаметжан Қаратаев
1984 ж., “Қаңтар”, “ЛЖ”.

I бөлім

Отырар сазы

*Бұл күй-дастан 1983 жылғы
8 желтоқсанда Нұрғиса
Тілендиевтің Мәскеудегі
П.И. Чайковский залында
өткен шығармашылық кон-
церттерінен поэзиялық ре-
портаж ретінде жазылды.*

ОТЫРАР САЗЫ

Кіріспе үшін

Жарқын өмір нарқын сезген сырым кең,
Өлшенбейді ол
туған, өлген жылыңмен.
Ерен істен байқалады деп білем,
Ел жалт қарап,
ерлігіңе үңілген.

Өлшенеді ол, оза шапқан дүбірмен,
Не болмаса бір ауыз сөз, бір үнмен.
Бой көрсетер із қалдырар ғасырға,
Барша жұртты дүр сілкінткен күніңмен.

Туар мезет,
Туың сәтті ілінген,
Заңғар шыңға жеткен өрең білінген.
Туар сағат
қасиетті, киелі,
Әруак жебеп өлгендерің тірілген.

Жетті бүгін сол ақжолтай сыйлы күн,
Сыйлы күнім – сазды, назды күйлі күн.
Чайковскийдің қасиетті залында,
Нұрғисаның нұры жанған шағында,
Құрды қазақ күй төресі билігін.

О, туған ел!
Терген, жиган, орғаның,

Күй боп кетті
Қала, дала, орманың.
Көңіл тойып, құлақ естіп, көз көрді,
Мәртебенің асып, тасып толғанын.

Бұл биікке құлшынысы мол көптен,
“Отырар сазың” келді мезет төрлеткен.
Тыңда, тыңда!
Салауатты алқа топ,
Қазақ күйі өзге күйден кем деп пе ең?!

Тасқын күйлер жан толқытпай
қоймайды,
Түсіреді көкте ойнаған қолға айды.
Сергек сезім, ақ желкені желбіреп,
Терең жатқан мұң мен шерді қозғайды.

Ауылды аңсап көптен сыртта жүр едік,
Қаяу көңіл бүгін елтіп тұр еріп.
Күй-құдырет Мәскеу төрін жайласа,
Күмбірледім өз-өзімнен жыр өріп.

Тыңда, тыңда бауыр-туыс халықтар!
Әйгерімнің тәтті әуені анық бар.
Татьянаның әні де еркін шарықтар,
Аттанарда ақ батасын беріпті,
Құрманғазы, Тәттімбеттей – алыптар,
Абай, Жамбыл түлектерін танып қал!

Аттаныс

Құлақ күйін ағындас та сарындас,
Құрап жатыр сансыз бұлақ балғын жас.
Алуа жүзі алабөтен сүйсінтіп,
Сөз бастады сахнада жас қарындас:

Беймәлім демейміз қазақта,
Шаһарлар тарихи санатта.
Фараби бабамыз,

Отанын қараңыз,
Күй байлап жіберген қанатқа.

Қазба да, жазба да қосылар,
таңбалы тастар да оқылар.
Белгілі шешімі,
Қала бар, есімі
Отырар ... Отырар... Отырар...

Әлемге әйгілі мұрам бар,
Сенбесең тарихтан сұрандар.
Фараби назын,
Отырар сазын,
Жаңғыртар қырдағы құландар.

Ақша да, Көкше де биіктер,
Ақ ниет сәлемін сүйіп көр.
Қарашық шоктары,
Отырар оттарын
Жайнатып өтеді киіктер.

Қаз даусым білінсе лебімнен,
Месқобыз тебіренбес тегіннен.
“Бес төре”, “Сылқылдақ”,
“Серперім” құлшынбақ,
Үкілі домбыра шегінен.

Бос көшіп жүрмедік қырда біз,
Аз емес күйлі абыз, жырлы абыз.
Жайдары қыз келді,
Айдарлы ұл келді,
Айтарын асықпай тыңдаңыз.

Түркістан шаһарын барлаймыз,
Өткенді бүгінмен жалғаймыз!
Солқылдап сазсырнай,
Назданып балқурай,
Тарихқа ескерткіш арнаймыз.

Кербез күй, әнімді нұрлы асыл,
Зиялы дос қауым тыңдасың.

Бір киян, бір ғайып,
“Әл қисса” тыңдайық
Толғаулар іздейді сырласын.

Сұлу саз ұшырса жан құсын,
Жанданар әр бейне, әр мүсін.
Сан ғасыр құрсағын,
Ашқанда тың сарын,
Бабама арналар алғысым!

Ғасырлар дүбірін салмақтап,
Күмбездер күмбірін ардақтап.
Көп аспап нәрлі үнін,
Көненің қалдығын,
Перзент бар жинаған бармақтап.

Із таптық каладан, даладан,
Қожа Ахмет Иассауи данадан.
Өшкенім жанданды,
Қанатым жалғанды,
Арыстанбап бабамыз қалаған.

Тындасын, мұхиттар, құрлықтар,
Айтарым аз болса кім құптар.
Дүркіреп алқымдап,
Күй кетсе қарқындап,
Дір еткен дыбыста шындық бар.

Keң дала байқатар сымбатын,
Keң заман шайқатар зұлматын.
Махамбет жаны бар,
Исатай қаны бар,
Айғақтар нұрлы арман бір сәтін.

Қос ішектен шырылдап мұң шығар,
Адал ұқ, сақ құлақ сыншылар.
Беріндер төрелік,
Күй төгіп көрелік,
Биік бар, жер, көкте, біз құмар.

Таулардан сәлем ал, біз туған,
Қырандар қалқыған күз, қырдан.
Достарым, біле біл,
Құт мекен ұлы елім,
Абайдай ұл туған,
Динадай қыз туған.

Жаным пәк, жүрегім гүл баулар,
Ән шалқып, косалқа күй заулар.
Елеңдеп келіп ем,
Сертіме берік ем,
Күй құмар достарым, тыңдаңдар!

Кербез күйлер желісі

Содан кейін оркестрді қолға ала,
Сақ дирижер тұғырланды толғана.
Желе-жортқан ұксап жүйрік-жорғаға
Қосақталып ескі аңыз бен тың ырғақ,
Күй тайпалды айтар назы молдана.

Мені бірге жібергендей көмекке,
Естігенді салдым іңкәр елекке.
Бөтен үн жоқ жарамастай керекке,
“Отырар сазын” тыңдап отыр Москва,
Кетті күйлер тербетіп те, бөлеп те.

Көтерілсе саңлақ сарын белеңім,
Осы еді ғой аңсап күткен керегім.
Шайқап өтті ойлы “Ата толғауы”,
Тірі пенде көңіл-теңіз тереңін.

Сырнай-керней жасап жылы төгілім,
Мың құбылтса үйлесімді өрімін.
Іште – нала, тыста – жала өшкендей,
Зәм-зәм үнге шуақтады көңілім.

Кейде күйден өрбіп өжет қайсарлық,
Алға бастар асаулығы аң-таң қып.

Жеңілдейсің құрығандай біржола,
Дүниедегі қулық, сұмдық, сайтандық.

Сүйіншіні сұрар ма едім ел-жұрттан,
Сезімім пәк сәуір-сәуле селді ұққан.
Жер бетіне орнағандай нұр жұмақ,
Шұғыла жайды маң тыныштық бейбіт таң.

Жас оркестр алған төрде кезекті,
Қаз қалпында айтсам шырқау мезетті.
Ә дегеннен жайлап әуез өзекті,
Саңқыл-сұңқыл құс базары сияқты,
Алпыс аспап қақты алуан безекті.

Көңілімде шаттық пен шер алмасқан,
Тармақтарын сыбырлады жыр-дастан.
Жаза бердім,
Қыз, келіншек дегенге,
Қызықсам да бұрылып көз бұрмастан.
Жыр төгілді әудем сәтке тынбастан,
Жүрегіме желік берді тың дастан.
Жаза бердім елден келген достармен,
Кеңес құрып, үзіліске тұрмастан.

Өтер жылдар...
Жылжып шапшаң желер күн,
Дөп баспасам,
Көпшік сөзге сенер кім.
Тебіренейін, толғанайын, шалқиын,
Туды шалқар шабытқа ерік берер күн.

“Қос алқалар” қос бұрымдай өріліп,
Сылаң қақты бұлттар көші сөгіліп.
“Елім-айдың” зарлы әуені төгіліп,
Ілкім сәтте жетті зарлы тыныштық,
Қаратаудан көшкен керуен көрініп.

Домбыралар шым-шымдаса біртіндеп,
Сансыз әуен үн ұзартты уілдеп.

Жан баурады қыл кобыздар дірілдеп.
Мезет туды толқындаған толғаудан,
Күй атасы кейуана қарт тірілмек.
Зар заманда “Жерұйықты” іздеген,
Аскак қиял ақ канатын үзбеген.
Жалт қараймын асатаяқ үніне,
Асан Қайғы отырғандай бізбенен.

Сүмбіл саусақ, құлын – білек, ақ жібек,
Төгілтеді дала-қиял, наз тілек.
Қорқыт ата қоңыр сазы заулады,
Киіктердей қырдан қашқан тас, түлек,
Домбыралар бебеулетіп кетті үдеп.

Құтты екен гой “Ата толғау” жолдары,
Зал иесі – Петр Ильич қолдады.
Құс үніне
мыс сыңғыры жалғасып,
Дыбыс косты орыстың зор органы.

Тұғырласты, ғұмырласты, жалғасты,
Дана сырын, дала сарын алмасты.
Мың жылға тең әудем мезет жар болып,
Нұрғисаға бақыт құсы жармасты.

Дешті қыпшақ көмбесінен ескінің,
Көзін ашқан кей аспаптың кешкі үнін,
Өзге түгіл өзім тұңғыш естідім,
Атын біліп, затын білмей жүретін,
Жаңа көрдім жетігеннің кескінін.

Жез сыбызғы – көп ойықты бір түтік,
Меруерт сыңғыр солқылдайды тіл бітіп.
Көңіл толқыр, жаның құштар үн күтіп,
Гауһар дыбыс күн сәулесін шашады,
Сыңғырлауық қоңыраулар сілкіктіп.

Атыраудан “Сарыарқаға” өрлетіп,
Құрманғазы “Серперлетті” селдетіп.
Тәтті бабам “Көкейкесті” шөлдетіп,
Шертіп қақты көңіл төрін көлдетіп,

Сүгір сарын “Боз інгенді” боздатты,
Оңтүстіктен қосылғандай Момбеков.
Мұхамеджан Жаңа-Арқадан дем берді,
“Дайрабайды” дабылдатты желдетіп.

Күй-шежіре тірі жанды толқытқан,
Бой сергітті
Таза ауадай мол жұтқан.
Көп сыншылар көз алдымда сүйсінді,
Бірін-бірі түртіп қойып қолтықтан.

“Көші көркем, күтімді екен көлігі,
Ұтымды екен қызу басқан көрігі.
Дирижер де, оркестр де
Өзгеден, –
Деп отырды – әуезділеу, көп ірі”.

Тілі өтер ішінде бір жастауы,
Ұнап отыр маған тізгін тастауы.
“Қайталанбас бояу, мәнер астары,
Міне, таза этнография, фольклор,
Мол, – деп отыр – қазақтардың аспабы”.

– Құлшыныста еркіндік бар, екпін бар,
Бірге күліп, бірге ырықсыз шектім зар.
Кей ырғақтан
Тірі сурет көресің,
Шаттық та бар
Шырқау шепте көп мұң бар,
Ән мен күйге жалау етіп ұстарлық,
Тіршілікке осында екен құштарлық.
“Мынау дана!” – деді бірі тамсанып,
“Жөпте, мені – дейді – етпей іштарлық”.

Салауатты әуез құмар мәнері,
Болса жігіт, басқа да көп әлегі.
Әр сөзінде ырым да көп кәделі,
Сыбырлайды деп досына ақырын:
“Қобызшы қыз неткен сұмдық әдемі?!”

Жәй отырмай екеулесіп сыр ашпақ,
Шыдамайды досы сезім құраспақ.
Қайран қалып отыр қазақ қызына,
Тамсанады бірін-бірі растап.

Бар мейманды іңкәр етсе қыз көркі,
Гүл жайнады бірде ұялшақ, бірде еркін.
Кейде кербез,
Такта отырған патшадай,
Кейде толқып бебеулетті біркелкі.

Ажары сай үлде менен бүлдеге,
Ондай сипат бітпес раушан гүлге де.
Қызыл-жалын еріндері бүлк етсе,
Ұмсынамын татырардай бірдеме
Шұбырады тәтті тәбет тілге де.

Алма-қыздар көз алдымда толғасын,
Елестетті жас күндегі жолды асыл.
Содан болар,
Сағынбайтын күнім жоқ,
Алматыдай алма-арулар ордасын.

Елендетті ескі елестер не түрлі,
Әлгі бір қыз таныс бейне секілді;
Мейман түгіл өз мазамды кетірді.
Жаным менің
Сағыныштардан жаралған,
Қайта туды, қанаттанды, жетілді.

Осынау қыздай
Балғын еді жасың да,
Елестеттім қос өрімді шашын да.
Келмей ме? – деп
Күдіктеніп тұрғанда
Бас қататын Бас арықтың басында.

Құтты сәтке жетпегендей қол үзім,
Әкеліп тұр сұлу саздар жол ізін.
О, Махаббат!

Тартқызып ең сен талай,
Қыз жолында қыл жүректің қобызын.

Отырғандай, ұмытқаным алдымда,
О, құмарым! Қайтадан бір қандың ба?!
Қуаныштан... есеңгіреп қалдым ба,
Не де болса барып қайттым пейішке...
Бір малшындым күйлі сәуле таң нұрға.

Іліп алар жасанды жоқ сезімде,
Толқып кеттім, тез алмасты сөз үнге.
Қойын дәптер толып кетті өлеңге
Үзілістің – жұрт шай ішкен кезінде.

Ермегенім жерлесіме “жүр” – деген,
Өлең жазсам ішпей-жемей түрленем.
Достар жақсы-ау дәл сол сәтте силасып,
Байланысын келтелеуді білмеген.

Ерке шабыт жетегіне ерейін,
Күйлі аспаннан түрлі жұлдыз терейін.
Маған бүгін шарабыңнан жыр қымбат,
Елден ерек өсіп тұр ғой мерейім.

Беу, ағайын! Райға көш, қой сөкпе,
Шәйді қайтем, өлең мені салса өртке.
Ұшқыр уақыт желдей жүйткіп өткенде,
Өршелене жалғасты күй-концерт те.

Құлшыныс

Тілендиев таң қалдырды лезде,
Өжеттік бар алғыр қыран мінезде.
Құлшыныстан терең ұқты жан сырын,
Тыңдаушылар тілегі бір, тілі өзге.

Өзі ширақ,
Көзі ымдайды айтарды,
Еркін сілтеп, су жорғадай тайпалды.

Оркестр де
Миуа ағаштай албырап,
Мың-мың жеміс төгілгендей жайқалды.

Қанат жайып,
бойын еркін ұстайды,
Еркіндейді бір шолғандай құс сайды.
Иек изеп,
қабак қағып нұсқайды,
Ақиықтай ілер құсын бұлтартпас.
Күйлі аспаптар үн, дыбысын ұштайды.

Ағындап тұр тілсіз тілмен әмір қып,
Бірлесіпті құштарлық пен кәмілдік.
Әр адамның аңсағаны елестеп,
Ғашық – әуен еркеленді тамылжып.

Чайковскийше әдемілеп шалкуын,
Биге ұласты балапан ырғақ акку үн.
Сексен көлдің аққулары жарқылдап,
Саңқылдатты Үкілі Ыбырай “Гәккуін”.

Ақ Жайықтан өтті әлеміш күймелер,
Күй ырғалды Қыз Жібек боп түрленер.
Қабаттасып кешегі мен бүгінгі,
Туды маусым Қаратаулар гүлденер.

Күйдің нәзік ләззат құйғыш жетегі,
Сұлу қыздай кейде қылмаң етеді.
Қас қағымда сәруар дыбыс сәулесі,
Таң шолпандай жарқыл қағып өтеді.

Көңіл жайлы, мамыражайлы бабында,
Мың-мың тоты сайрап жатты бағымда.
“Жез киік” те жүйткіп өтті
жаутаңдап,
Әппақ төсін тосып күміс сағымға.

Балғын бұлақ,
әнші құрақ, тау маңы,

Естіледі ақ жаңбырдың жауғаны,
Қозы маңырап, кісінейді құлын, тай,
Елестейді жеңгем бие сауғаны.

Тіл жетпестей сезген сырым әлі көп,
Саумал ауа, жусанды жел дәрілеп,
Қойғандай-ақ
әтірлі әуен сәні кеп,
Көкіректің көксегенін табады,
Үннен дыбыс, дыбыстан үн дәлірек.

Көне аспаптар жаңа тілде жаңғырып,
Түрлі-түсті бояу тапса таң қылып.
Әудем сәтте бауыр басып кетеді,
Балалық пен даналық,
Бір мезет пен мәңгілік.

Әрі қарай самғау шебін таңдап па,
Әлде күйлер бой ұрды ма әруаққа.
Ту көтерді,
Шу көтерді,
Тың ырғақ,
Бастап кетті кең даладан тау жаққа.

Шапқын желіс, тасқын күйлер салды асыр,
Өтті көзден дала кешкен сан ғасыр.
Жетті білем жаратқанға сұрағым,
Жақты көңіл шала сөнген шырағын.
Төкті кеше өткен күндер жанға сыр,
Етті өзгеше мамыр күйлер шуағын.
Септі бұршақ бүлкілдеген бұлақ үн,
Дертті көкірек тапты аңсаған құмарын.
Қамшылаған
Шойын тұяқ тас жолды,
Қашқан жылқы шалды ырғағын құлағым.

Тез төгілді сол бір сәтте сыр қалың,
Шарпып өтті ақ жалын мен көк жалын.
Дүние-дүрмек тына қалып тыңдаған,
Әлем сезді саңлақ сарын туғанын.

Қара арғымақ от жанары жер жұтқан,
Кісінеді айырылғандай ел, жұрттан.
Жалт қарады күйші жігіт
күңіреніп,
Жан серігі қиналғандай дос тұтқан.

Дүлей боран ұйтқып шапшаң басынды,
От, найзағай көктен жалын шашылды.
Дана – жүрек, дала – жүрек булықты,
Жылады ма...
тас, талқан боп ашынды.
Қарабарқын бұлт жөңкіді аспанда,
Қара теңіз, Ақ теңіздер тасынды.

Ой, хой, шіркін!
Бұл не деген дүрбелең,
Тоғыз толғақ толқындады күй желең.
Жаңғыртты ма
Кісен ашқан сыңғырын,
Құрманғазы қашып шыққан түрмеден.
Толғанамын, тебіренемін, күрсінем,
Сыры көп қой біздер еркін білмеген.

Әлде осы ма Сәкен кешкен азап түн,
Қоңыр күйлер неге қою наз арттың?!
Еске түсіп кетті сонда жазықсыз,
Жаза тартқан боздақтары қазақтың.

Дауыл күйлер қайта тасып лап қойды,
Тоғандалған әлде қандай тапты ойды.
Жел желітіп, бәйтеректер тербеліп,
Үрей кетіп, ұстатады сақ бойды.

Қайран қалдым не дейді екен басқалар,
Кейде күйден болды дүние жасқанар.
Жүйткіп келіп тоқтай қалды бір кезде,
Тайбурылды үркіткендей тас қамал.

Саңлақ күйге сыйып кетті бір халық,
Бір халықтың ыза, кегін тыңдадық.

“Абылайлап” жеңер сәтін сезді ме,
Нұрғисаның өңі кетті сұрланып.

Хас тұлпардай өршеленді, құйғытты,
Тың сарынға
Махамбетшіл шыр бітті.
Ала құйын зымыратты,
Ызғытты,
Жел сыпырып әкеткендей түндікті.

Каспий тулап, Атырауды су басты ма,
Еділ толқып арнасынан асты ма?!
Қобыландыға жау қолтығын ашты ма?
Абылайдан жоңғар жөңкіп қашты ма,
Қолға түсіп Кенесары састы ма?!

Бүркеп кетті алай-дүлей бұрқасын,
Күй сыймады аспан-көктің астына.
Жаным толқып,
Тастай беріп қаламды,
“Бас! Бас! “ – деймін құшырлана
басқыла!...

Қас жауына “Қазақпын!” – деп атылған,
Дабыл қақты Бауыржандай батыл жан.
Шу көтерді төбесіне Рейхстагтың,
Ел байрағын бұрын ілген Рахымжан.

Тілендиев ашық ұстап кең төсін,
Әй, не керек
көтерді ел еңсесін.
Сағадатша салды ерен ырғаққа,
Талқандаған Гитлердің кеңсесін.

Дара толқын сұр жартасқа бас ұрған,
Қапаланды
түршіккендей ғасырдан.
Қара дауыл Қаратаудан қаулады,
Қара жердің зәре құтын қашырған.

Дүлей күштей Ай, әлемді шарлаған,
Қарбаласты қара бұлттар аунаған.
Қиып өтер оқ тигендей заулаған,
Қарағай, шырша селдіреді қаулаған.
Күй-дүрбелең,
Күй-самұрық самғаған,
Жер калмады ол жұлқынып бармаған.
Әудем сәтте аласапыран алқымдап,
Топалаң келді,
Топан судан аумаған.

Арпалыста аласы мен бересі,
Әбден кетті-ау, деген кезде ел есі,
Қазақтарды жинап жүрген жарқ етті,
Қазығұрттан Нұх пайғамбар кемесі.

Туды, туды күй көкесі шырғалаң,
Одан артық сыр шертеді кім маған?!
Бар қазаққа
Басын ие қалғандай,
Бір сілкінді, дүр сілкінді бұл ғалам.
Теңселгендей адыр, шоқы, тау, орман,
Үрейленді үрке білмес ақ ордаң.
Ұлылар мен ұлы дүбір ұласты,
Бұл ғаламды бір жеңуге жаралған.

Наполеон ба, Зұлқарнай ма, Шыңғыс па,
Дәлдеп айтар тіл де, шіркін тым қысқа.
Оқпен емес,
Күймен жеңді
Нұрғиса,
Сөзбен жеңген
Абай тектес түп нұсқа.

Жеңді, жеңді,
Күрт жабылды ауыздар,
Дос қуанды
Көрсете алмас жау ызғар.
Есі кетті, естіген жан селк етті,
Жайнағандай көзін ашқан қауыздар.

Күштілікті көре білу – күштілік,
Дүр, дөкейлер қолын соқты ышқынып.
Үрке қашып жылқы өткендей дүркіреп,
Зал қол соқты!
Бір кісідей тік тұрып.

Осылай достым, түн ішінде таң атар,
Мезет келді тынған істі жаратар.
Нұрғисаның көрдім кезін сұрапыл,
Көктен түскен әулиемен пара-пар.

Жер-жаһанды жаулап алды бір өзі,
Ұзақ пішкен келді сәттің лезі.
Осындайда оралмады-ау, ойыма,
Омар Хайям сияқтанған мінезі.
Хошаметшіл дүйім жұрттың назы ұнап,
Жиырма беске келгендей боп қазір-ақ.
Көздің шетін қоршалаған әжімдер,
Селдіреді із қалдырып азырақ.

Қандай бақыт
Осындай ұл болғаны,
Көптен күткен тамаша сәт орнады,
Ән мен күйдің құдіретін айқындап,
Бар қазақтың ар, намысын қорғады.

О, домбыра!
Осынау шапқын желісің,
Талай заман күткен асыл жемісің.
Құрманғазы, Тәттімбеттер қабыл ал,
Нұрғисаның мұңы жалғас жеңісің.
Құр айғайдан кеуде қаққан не бітер,
Ол тындырды еренғайып ел ісін.

Қыршын күйдің түп, тамыры керемет,
Ырқың жеңді,
Ықылас, Сүгір, елең ет.
Ғұрпың жеңді
Қоркыт-Ата, бір қозғал,
Дабыл күйді аялады берекет.

Риза бол, Хау-Ата мен Хау-Анам,
Біз де пенде өздеріңнен тараған.
Батыс, Шығыс қанаттасты, жалғасты,
Бағы жанса бірдей екен бар адам.

Менсінбейтін безбүйректің безі өлген,
Сәтті көрдік,
Қызғаншақтың өзі өлген.
Мың рахмет айтам саған Нұр-аға,
Есен шыққан тайғақ кешу кезеңнен.
Досы мақтап отыр – десе дей берсін,
Әруақ қонған құдіретінді сезем мен.
Жеңе білер сансыз жауды безенген.

Жеңдін...
Жеңдің күй қанатты тарланым,
Сарқып салды
Бар өнерін, әз жаның.
Бала күннен ұялаған ақ қиял,
Орындалды “Жеңем!” – деген арманың.

Нұрлы шуақ

Балқып кетсек күй көшіне ергендей,
Шипа тапты жүрек жүрген ем көрмей.
Әр қазақтың көксегені бой жазды,
Бар қазақтың аты озып келгендей.

Нұрлы айдынға жылжығандай кемеміз,
Үн, әуенге қайда апарса сенеміз.
Толқығандай толған Арал арнасы,
Дәл тигендей нысанаға жебеміз.
Марқакөлдiң ақ маралы елестеп,
Шақырғандай – “келші жылы кеңес”, – деп,
Қара көзі жарқ еткенін көреміз.
Құлагер қайта тірілгендей құлшындым,
Өсті, өсті атам қазақ өреміз.

Дауыл өтті...
Биік аспан ашылды.

Жел ысырды, қара бұлтты жасынды.
Әдісі мол өнер ғұрпын асырды,
Айқын ашып көмескі мен күнгіртті,
Нұрғиса да маңдай терін бір сұртті,
Жаңа сарын туар жерін білдіртті.

Содан кейін жүлделенген жігіттей,
Ақ желеңге салды адамды түңілтпей.
Шекіп, қағып шертпелетті жүгіртпей,
Арман жолы айқындалған секілді,
Тайғақ жолдан алып шығар мүдіртпей,
Күй төгілді келешекке үміттей.

Аңсағаның кездескендей ақ таңда,
Қуанасың сәтті мезет тапқанға.
Дауылдардан ауылдарға оралдық,
Арман-ғашық қол сілтеген шақтарға.
Шалқыманы қалқымаға көшірді,
Жан, жүректі орап жұмсақ мақпалға.

Кілт өзгертті ала құйын самғауын,
Бәсеңдетті өткен күнге арнауын.
Қаулаған тер іркілгендей ілкім сәт,
Жасыл жайлау болып кетті жан-жағым.

Пай, пай, шіркін!
Ашты таза қайнарды.
Көз алдымда
Қауызға дән байланды.
Қауырт кезде ел басқарған патшадай,
Тақ-тұғырын өзі де мың айналды.

Шолпы сыңғыр, қаракат көздің жүзігі,
Күзгі бақша піскен алма, жүзімі,
Тамсантады ләззат төккен үн-сәуле,
Күйдің сүмбіл, күйдің күмбір үзімі.
Нәрін терген бір адам,
Бәрін берген бір адам,
Ол – Нұрғиса, Нұр-ағаң.

Еренғайып сәт орнады сұраған,
Домбырасын солақай қол бұраған.
Орындаушы болып кетті дирижер,
Дүлдүл сазгер – күй төресін құраған,
Жалт қаратты бір адам.
Мың санатта бір адам,
Құс канатты Нұр-ағаң.

Жарқырады дүлдүлдердің қалдығы,
Көк шапаннан көрініп тұр салдығы.
Сазгер, күйші, артист, ұстаз, дирижер,
Этнограф, оқымысты һәм зергер,
Ақтарылды қазақ өнер сандығы.
Ол кім? – десең ірі адам,
Соның бәрі бір адам,
Соның бәрі Нұр-ағаң.

Кемеңгері әлденеше кемеңің,
Асқақтатты қазақ күйі беделің.
Дәл осы ғой сегіз қырлы дегенің,
Ақан Сері бабам айтқан секілді,
Бабың келсе шексіз екен берерің.

Екі ішектің сөйлеуін-ай үндесіп,
Айқындалды дыбыс шоғы гүлдесіп.
Теріс қақпай шымырлатты жүр-жүрлеп,
Жүйрік саусақ қыл пернемен тілдесіп,
Чайковский портреттен қарады,
Таңғажайып үн кешіп,
Көкірегі Нұргисамен бірлесіп.

Мандайына шапшып қайта тер келді,
Тілендиев күй – кемедей тербелді.
Көз жұмулы,
Көңілі мас желденді,
Құйқылжыған, тамылжыған, шалқыған,
Нұрлы ағыннан тұла бойы сенделді.
Күй тасыды сезбей арна, кемерді,
– Сирек дарын, – деп жамиғат кенелді,

Барын салды, өршеленді, селдетті,
Даналарға қос иығы тенелді.

Сезімім жоқ сұрап алған біреуден,
Күй боп кеттім күйшіге сәт тілеуден.
Пенде туған
Періште ме – деп қалдым,
Үні сепкен нұрлы үміт,
Кім? – десендер, – бұл жігіт,
Айтсам сөзбен жабайы,
“Отырар сазын” орнатқан,
Ол – күйшілік Абайы.

Бірде төкпе,
Бірде шертпе шекітті,
Тапты, тапты көкей кескен тетікті.
Кім көріпті, күйге осындай жетікті?!
Сағындырған “Сарыарқа” боп маңайым,
“Саржайлауға” қайран көңіл жетіпті.

Кім? – десендер осы адам,
Жаны өнерге дос адам,
Құт орнаған маңайы,
Ол – ән, күйдің арайы.
Бәрі соның бір адам,
Бәрі соның Нұр-ағам.

Ол күй тартса көлде аққу сыланып,
Саңқылдайды бермен қарай бұралып.
Ынтық сәлем көптен күткен жеткендей,
Құлшынасың құшағына сұранып,
Қарсы аласың балқып, шалқып, қуанып.

Дархан дүние нұр шуағы шектелмей,
Түрленесің жер жұмақ боп кеткендей.
Сүйсінесің аңсап жүрген аққу құс,
Жүрегiңнен жүзіп қана өткендей.

Құйғыт! Құйғыт! Күй құдайы колдасын!
Дедім сүртіп қуаныштан көз жасын.

Еліктірді, елжіретті деймін ғой,
Балқыр еді денең түгіл қорғасын.
Не де болса басына бір көтерді,
Аруак қонған күйдің зәулім ордасын.

Сал домбыра жетсе шырқау шағына,
Үн төгілді алтын сыңғыр ағыла.
Күйші отырды бір тіріліп,
бір өліп.
Дирижер боп қол сілтейді тағы да.
Қолбасшыдай төрін алған майданның,
Туды нағыз бақ жұлдызы жайнар күн.
Бір заулатты
Жұртқа қарап күлімдеп,
Жарқылындай жанартаулы қайнардың.

Қанықтырған кең өлкенің сырына,
Ізет етті заман өнер құлына.
“Феномен” – деп, “ак сұңқар” – деп
тамсанды,
Қазағымның дара тұлға ұлына.

“Отырар сазы”
сәтті болды өтімі,
Жас оркестр бұғанасы бекіді.
Батыс жаққа салынғандай күй-көпір,
Қанат жайды сан ұрпақтың өкілі.

Күй толқытса көңілі ояу жандыны,
О, қазағым! Өзіңдікі барлығы.
Нұр құйса да, жыр құйса да,
Өн құйса,
Онсыз толмас қазақ өнер сандығы.
Не де болса құстай алтын қанатты,
Бар қазаққа бар әлемді қаратты.

– Марапаттан ығыр болдық, – дерсің де,
Шындық осы досым, менсін, менсінбе.
Жұмыр жерді тұрды сонда құшақтап,
Тілендиев өлең жазған менсіз де.

Тебіренбеуге жетпегені әлімнің,
Күй құмарлық – бергені ана тәлімнің.
Жаксы күйді сүйдім баба рухындай,
Күш, қайратын молайтқандай жалын күн.
Үннен татқан рахатындай жанымның.

Күй – Фараби, әлемге әйгі табысы,
Күй – Отырар, соңғы қоңырау қағысы.
Күй – Махамбет, желден жүйрік жебесі,
Күй – қазақтың мысы қайтпас дабысы.
Күй – Құлагер, құс қанатты шабысы,
Күй – Жез киік, құба жонда ағысы.
Күй – “Сарыарқа”, Құрманғазы “Серпері”,
Күй – “Саржайлау”, Тәттімбеттің намысы.
Күй – домбыра күмбірлеген дауысы,
Күй – су жорға бипыл аяқ алысы.
Күй – анаң сәлем айтқан сағыныш,
Күй – Махаббат – өле ғашық жар ісі.
Күй – құдаша, алтын алқа тағысы,
Күй – жүйріктер аламан бәйге жарысы,
Күй – қазақтың шалқар теңіз даласы,
Күй – арыстар жанын қиған ар ісі.
Жан ұшында жатсам ертең бір күй тарт,
Одан артық жоқ фәнидің дәрісі.

Күй – қазақтың құдай берген дарыны,
Күй – қиялым, Қорқыт-ата сарыны.
Күй – дабылым жеткен Сақтар, Ғұндардан,
Күй – арманым, Асан-қайғы зар үні.
Күй – қазақтың ізгі иман тілегі,
Күй – керуен, көшпенділер легі.
Күй – құбылыс, ұлттық асыл рухым,
Күй – халқымның лүпілдеген жүрегі.
Күй – Едіге қара қылды қақ жарған,
Күй – шежіре, ел тарихын ақтарған.
Күй – мұнара, күңгірлеген күмбезі,
Күй – Абылай, басын қосқан қазақтың,
Күй – Мағжан, аңсап өткен азат күн.
Күй – бұлқынған Бұқар жырау бабамыз,

Күй – азасы, қазақ шеккен азаптың.
Мен бақиға аттанғанда бір күй тарт,
Бар күнәдан келсе мәңгі тазартқың.

Күй – ақ тілек, үн байлаған үкімі,
Күй – жас отау, түзу шыққан түтіні.
Күй – анамның маған сенген қиялы,
Күй – сағыншақ жүрегімнің лүпілі.
Күй – құрдастар, бала күннен бірге өскен,
Күй – достарым қиын күнде бірлескен.
Күй – атамның маған берген ақылы,
Күй – ұстазым болашаққа сыр шешкен.
Күй – құс жолы, қол сілтеген нұрлы аспан,
Күй – биікте ғашық жұлдыз сырласқан.
Күй – туған ел, ата мирас арманы,
Көшкен бұлтпен, аққан желмен мұңдасқан.
Күй – сал көктем, исі жаңа тың маусым.
Күй – жан жарым, өзгермейтін қыз дауысың.
Қамыққанда, жабыққанда мені ойлап,
Жаның сүйген бір күйді ұзақ тыңдарсың.

Десеңіздер

– Сонша толқып не бітті? –
Дүние жалған ауырлығын кемітті.
Күй – Нұрғиса ереуілші екпіні,
Ауыл жаққа сағынышты кемітті.

– Сезім жеңген шығар, десең ақынды,
Мен не дейін туса ырғақ татымды.
Сергек сезім саяласа ақылды,
Беу, ағайын! Тоз, тоз болып кетпестей,
Адалдыққа, адамдыққа шақырды.
Туған елім, асыл өнер тұрағы!
Айғақталды айдан айқын ұраны;
Міне, қазақ шын межешам шырағы,
Нұрғисаны алақанға көтерсек,
Ол көтерді ата мирас мұраны.
Сезгеніме жетпей жатыр айтқаным,
Мақтаныш пен мақтауыма тұрады.

Осынау сәтте кім толқыды менен көп,
Ойламадым қандай баға берем деп.
Төкпелетсе Құрманғазы секілді,
Шертпелетті Тәттімбетше тереңдеп.
Төкпе, шертпе
Шекарасын сырғаны,
Екеуі де қатар билік құрғаны,
Нұрғисаның оралып тұр көзіме,
Бар қазақты біріктіріп тұрғаны.

Жұлдызды алса қол жетпейтін көктегі,
Бүкіл әлем қолпаштады, жөптеді.
Төкпе, шерте
Шын бауырлас, аралас,
Міне күйдің Нұрғисалық мектебі.

Құтты төрде құрса өнер салтанат,
Бара алмайды оған жабы қолқалап.
Жете алмайды жауыр мәстек оппалап.
Бозда қалар боз өкпелі бор талап,
Ата-баба аманатын жеткізген,
Ән боп, күй боп қосақталса қос ғажап,
Осы деп біл ұлы тұлға, зор қазақ.

Айқын айтсақ “сұлу саздың пірі” – де, -
“Киелі жан даналардың бірі” де.
Затты қазақ, ол – адамзат дүлдүлі,
Не десек те бәрі сияр іріге.

Тына қалса “Отырар сазы” үні де,
Бунақталды жүректің жыр гүлі де.
Тілендиев сұлу сазы сақталар,
Жер-жаһанда жалғыз қазақ тіріде.

1983 ж., Мәск

Өлеңдер

САҒЫНЫП ЖҮРМІН НҰР-АҒА

Сағынып жүрмін Нұр-аға, сені мен бүгін,
Шер тарқатар сезімтал сергек келді күн.
“Ата толғау” толқытып кетті жан баурап,
Қам көңіл іздеп мұң басар тепе-теңдігін.

Сағынып кетем сұм жалған сырын ұққанда,
“Қарағай басын шортан шалып” жыққанда.
Булыгып кетем Евней, Төлеш, сені ойлап,
Дос дегендер бос сөз боп алдан шыққанда.

Аңсатты күндер күй сандық бетін ашатын,
Он саусағың ақ маржан сыңғыр шашатын.
Сарғайған сағым ішінде жүйткіп “Жез киік”,
Алтын тұяқ дүбірі құмар басатын.

Сәт қайда, шіркін! “Отырар сазы” құлшынар,
Түскенде еске сағынбай бәрін кім шыдар?!
Сен күй тартып, мен жыр оқып толқыған,
Тірліктегі ең сәтті туған күн шығар.

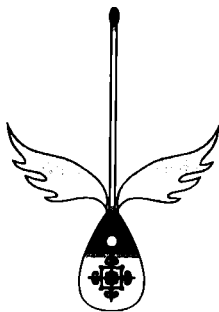
Әйтеуір қазақ өзіңсіз тойын ашпайды,
Сәйгүліктер күйіңнен қарқын бастайды.
Саңкыл да қаңкыл көлде ақку, қаз қосылып,
Ақ марал жонда адамнан үркіп қашпайды.

Күйіңе балқып, бесікте бала жата алмас,
Жас жұбайлар тойы жоқ атың аталмас.
Ұлтымның ұлы перзенті болдың Нұр-аға,
Құрманғазы, Тәттімбеттермен қатарлас.

Осыны сезіп, лүпілдеп жүрек нұрланып,
Отырам ойлап бір күйіп, кейде бір жанып.
Тәуба, деймін данамен достық тебірентіп.
Домбырамды бір шертіп қана, бір қағып.

28.09.2004 ж.

Астана

“ЖЕЗКИІКТИҢ” ТҰҢҒЫШ ӘНІ ТУҒАНДА

Ән шығарды Нұрғиса “Жезкиікке”
Деген хабар жеткізді зор биікке.
“Күміс бауыр, жез қанат” деп толқыған,
Салған екен дәл тиіп сөз күйікке.

Естілмейді-ау, жүректің дір еткені,
Бұдан артық туар ма тілек тегі.
Елден ерек қуантты өлеңімнің,
Ерке дүлдүл қолына іліккені.

Кездескенде: “Екі есе қысқарт, – деді,
Киігін жүр бұлтартпай ұстап мені.
Шапшаң өткен шаттықтың мұңын айтып,
Түзеп бер деп көремін қыстап сені.

Алматыға келгенде Жезқазғаннан,
Кездеспей ме керегің кең жалғаннан.
Апыл-ғұпыл жүздесіп кетпеймісің,
Естен қалмай шыққанша енді арманнан”.

– Көксеткенін Нұр-аға, білдім – ненің, –
Осындайға өзің тым білгір ме едің?! –
Дедім-дағы
Тілегін тез орындап,
Қас қағым сәт кірпікке ілдірмедім.

Нұр жайлады сол сәтте Нұр-ағамды,
Домбырасын солақай бұрап алды.
Ән сарынын сонан соң құйқылжытты,
Жайлағандай “Жезкиік” гүл алаңды.

Самғатты ма, ағанның өз күйігі,
Таңдантты ма әлде бір сөз түйіні?!
Ең алғашқы
Біздерді жалғастырған,
Нұрғисаның нұрлы әні – “Жезкиігі”.

1973 жс.

ЖЕЗКИІК

Әні Нұрғиса Тілендиевтікі

Жезкиік біздің жаққа қалай келдің,
Жолымды көлденеңдеп жанай бердің.
Күтпеген қуаныштың хабарындай,
Жалт еткен жанарына қарай бердім.

Асықпа, көрейінші жөндеп қана,
Қалайын өзімді-өзім емдеп қана.
Тез өткен кездесуді жалғастырып,
Көп күндер ән салармын сен деп қана.

Құмарым қайта көріп қанар ма екен,
Әл бітіп салқын жүрек жанар ма екен.
Қапылыс әлде біреу атып алып,
Сағыныш әуресіне салар ма екен.

Сұлуды адам жаны қимайды екен,
Беймезгіл еске түсіп, қинайды екен.
Жез киік, сен есіме түскен кезде,
Бір өзім Сарыарқаға сыймай кетем.

1973 ж.

НӨКІСКЕ КЕЛДІ НҰРҒИСА

Нұрғисаның Нөкіс жаққа келгені,
Сағым қуған жүрегімді емдеді.
Қанатына байлап асау күйлердің,
“Жезкиікті” ала келді елдегі.

Жазғы аптапта ерте түскен қыс көріп,
Жүруші едім ала-құла түс көріп.
Сыймай тұрдым жағасына Әмудің,
Қанаттары сусыл қаққан құс қонып.

Толғанысты дастан етіп жазып ем,
Келді дүлдүл бірге “Отырар сазымен”.
Сарыарқаның сабат толқын самалын,
Әкеліпті аққу, қаздар назымен.

Күнгейді аңсап көлеңкеде жүргендей,
Таулы аңғарға әлде оқыс кіргендей,
Нала күнде
Ала келді Нұрғиса,
Ән базарын елтіп құлақ жаныма,
Сабыр толды,
Ел қонғандай маңыма.
Аз өмірдің
Мәз күндері басталды,
Наз бедеудің қол тигендей жалына.

Қарақалпақ, өрің менен төрінді,
Тамсандырды сансыз аспап көп үнді.
Күлім қағып,
Жарқ еткенде Нұрғиса
Елдің шеті көз алдыма көрінді.

1986 ж.

НҮРҒИСАЛАР АТТАНҒАНДА ӘМУДЕН

Шыдасам елді қанша сағынғанмен,
Басқаша күнде осынша жалындар ма ем.
Нұр-аға, қайтқан Арал бір толғандай,
Жүректе қалдым кимас ағындармен.

Тыңдады жұлдыздар да тынышталып,
Қолдады өнеріңе қызып халық.
Жеріне Қарақалпақ Алматыдан
Жетіп ең жер, көкте жоқ қызықты алып.

Қанықтық шертпе, төкпе сарыныңа,
Сүйсінді Бердақ елі дарыныңа.
Тәттімбет, Құрманғазы болды разы,
Сарыарқа жалғасқандай Нарыныма.

Қарсы алса қарақалпақ, қазақ, өзбек,
Достықты ұлғайтуды жеттің көздеп.
Күй толқып Төрткүл, Мойнақ арасында,
Есімің ұмытылмас кетті сөз боп.

Қырандай қос канатың серпілгенде,
Елтідік, бола қалдық ессіз пенде.
Бір інің Қызылқұмда қалғандай боп,
Артыңа кимай қарап кеттің сен де.

Із қалды қатты қысқан колдарыңнан,
Ән қалды – сан жүрекке жол салынған.
Не дейін қоштасарда
елге қарай,
Келіп тұр еріп кеткім сондарынан.

1986 ж.

ОЛ ҚАЗАҚТЫҢ СҰЛУ САЗДЫ ЖҮРЕГІ

Нұрғисаның қай күйі мен қай әнін,
Тындай қалсаң еске түсер баяғың.
“Жан сәулемді” шырқағанда Бибігүл,
Жаным толқып күнге құлаш жаямын.

“Ата толғау” – бар қазақтың табысы,
Қайнап тұрған ол – ар-ұждан, намысы.
Бір тындасан есте қалар мәңгілік,
Аққулардың сыңсып канат қағысы.

Құйындатса қойдырмастай бір нүкте,
Қырғын күйден ұғынғаным күндікке:
Бар қазақты ішкі дауға бастырмай,
Құлан таза шақырып тұр бірлікке.

Нұрғиса – күй елдің асқақ тілегі,
Ол – Қазақтың сұлу сазды жүрегі.

1992 ж.

ШАРАФ РАШИДОВТЫҢ АЙТҚАНЫ

Біз Мәскеуде кездескенде алғашқы,
Шараф аға жүрек қылын дәл басты.
Әкім емес,
ақындарша ақжарқын,
Фибрат алар ізгі тілек алмасты.

Кейінірек...
Кездескенде Ташкентте,
Санамадық
Өткен уақыт аз, көп пе.
Өзбек елі сәулеті мен дәулетін,
Мақтап едім салып адал әспетке.

Рашидов
керім, кербез қалпында,
Сөз жалғады кемеңгерлік салтында.
Деді: – Байлық аз емес қой айтарлық,
Тарихы мол менің сүйген халқымда.

Жетпес айтып
Жүз поэма – жыр құйса,
Аз көрінер
Жүз роман, жүз қисса,
һаммасы бар...
Ташкент – шығыс жұлдызы,
Ал, жоғымыз, – деді, – жалғыз Нұрғиса.

Бұхара мен Самарқант та бабында,
Сыйлап келем Ақсақ Темір тағын да.
Ал, Нұрғиса
Қайран, “Ата толғау”,
О, дүниеге бірге кетер жадымда...

Тер аямай елге қызмет етермін
Байлыққа да еш қызықпай өтермін.
Тар табытқа басқа бұйым симайды,
“Ата толғау” үнін алып кетермін!

Такап калса Айтматовтар Мұхтарға,
Бізде де бар
Кемел табыс құптарға.
Ал, Шығыстың ән мен күйін сөз етсек,
Тілендиев
Жеке дара шықты алға, –

Деді дағы “Ата толғау” ырғағын,
Әуендетті, жан тебіренгіп нұрлы ағын.
Елтіп, балқып,
Көңілі шалқып сүйсінген
Асыл аға толғанысын тыңдадым.

– Міне, – деді – шексіз дарын бай талант,
Жүруші едім
Әндерінен байқап-ақ.
Мұң басамын көңілді бұлт шалғанда
“Ата толғау”
күйін үнсіз қайталап.

“Шабыт деген балық емес тұздаған
Оны жөн ғой
Қолдап кетсе қыз-қалам”, –
деген екен дана Гете,
Ойласақ...
Мезет жоқ та Тілендиев қызбаған.

Ғажайып қой әр дыбысы қыз нұрлы,
Әр ырғағы
естен кетпес мың сырлы,
Нұрғисаны асау тағдыр қолдады,
“Ата толғау” Азияны қыздырды.

Жан мен тәннен жаратылған біз де адам,
Ән, күйіне талай рет қызды ағаң.
Күй – Нұрғиса мәңгі – бақи жасайды,
Мұхит еріп кеткенінше мұздаған, –

Деп ақсақал тебіренді де бір күлді,
Қарт данагөй сезім кешті мың түрлі.
Қонаевқа сәлем жолдап қол созды,
Бір шың байқап тұрғандай зор бір шыңды.

16.02.2001 ж.

Алматы

КҮЙ ӘСЕРІ

Жалғанда жан азығы күй дегенің,
Ой қозғар сүйгенің мен сүймегенің.
Ішінен қалың орман әрең шығып,
Жол тапқан жолаушыдай түрленемін.

Ұмтылған күз-қияға күйшіге еріп,
Жанымды мұңайтады сыршыл желік.
Бір тыңдап “Сылқылдағын” Тәттімбеттің,
Мұңымды тістен шықпас білші келіп.

Қызығам төкпе күйлер намысына,
Шертпе күй қайран қалам қағысына,
Әр үннен жусан иісі бұрқырайды.
Құландар жортып өткен сағым далам,
Алдыма күй боп келсе ағындаған,
Құлшынып, құлын жүрек шұрқырайды.

1978 ж.

ТИМЕШІ

Тиме, бұлбұлға,
еркімен сайрасын,
Тиме, жұлдызға,
ерекше жайнасын.
Тимеші, екі ішек үндесе,
Сағыныш толқыны байлансын.

Тиме, аққуға,
үзбесін саңқылын,
Тиме, қыранға,
бұзбасын қарқынын.
Тимеші маған да тебіренсем,
Алсыншы аңсаған жан тыным.

Тиме, елікке,
жүрегі бекінсін,
Тиме, киікке,
түлегі жетілсін.
Тимеші маған да ән салсам,
Көкірегім бір дертін кетірсін.

1979 ж.

НҮРҒИСАНЫҢ БІР КЕЛІНШЕККЕ АЙТҚАНЫ

Арықтапсың тұла бойда түк қалмай,
Шошып кеттім бір пәлені ұққандай.
Қарағым-ай,
Көрінесің көзіме,
Кеше ғана Освенциумнан шыққандай.

Көңілге алма, есің бар ғой сөз ұғар,
Фигуранды сақтаудың да жөні бар.
Бұлшық етің қызықтырсын бұлқынып,
Сұлусың ғой бола көрме өлі мал.

1992 ж.

НҮРҒИСАНЫҢ БҮРКІТБАЙҒА АЙТҚАНЫ

Көрмесің айтқанымды еш бір сөкет,
Мәкүрік жұтпайын деп өттім төпеп.
Басы май ортасы сай секілді екен,
Мұрныңды басқан жоқ па велесепет.

1973 ж.

* * *

Әйел көрсе қалды – деп, ғашықтанып,
Сын тағуға ағайын асықпалық.
Ғаламға айтпас жан сырын қаламға айтар,
Ақын деген жүрегі ашық халық.

Жүйрік көңіл озғаны көк дөненнен,
Сұлу көрсем рас тез өңденем мен.
Бір ғажапты өмірде танымасам,
Қоштасардай қорқамын оңды өлеңмен.

Қазақ көрсем Мәскеуде қуанатын,
Ғадетім бар – бір сөзге сұранатын.
Енді тұрмын дос-жаран ортасында,
Кездескендей елде бар жұрағатым.

1992 ж.

АУЫРМАШЫ НҰР-АҒА

Құлақ шалып елеңдеген дос үнін,
– Тілендиев сырқат, – десе шошыдым.
– Сақта тағдыр, –
Дей беріппін – дүлдүлдің,
Тасқын күшін қасиетті отынын.
Сырқат десе шошымайын мен неге,
Шын жүйрікті байлау зорлық кермеге.
Мен Премьер болсам егер
Салар ем,
Нұрғисаның нұрлы жүзін теңгеге.

Салар едім
бұлбұл ұшып көзінде,
Көкірегі балқып күйлі сезімге;
Орап тастап әркім ғашық әуенге,
“Отырар сазын” ойнақтатқан кезінде.
Салар едім “Ата толғау” алқымдап,
Тәтті бабам “Саржайлауы” қарқындап.
Құрманғазы “Сарыарқасы” күйғытып,
Өз “Аққуы” ұшқан кезде саңқылдап.

Салар едім күздің күрең таңында,
Қос көл жақта Ұлытаудың маңында;
Қайтқан құсқа қарай қалып
Нұр-ағаң,
Жаны құс боп шабыт қонған шағында.

Салар едім...
Сайрап ойдан, қырдан да,
Сандуғаштар
Сайда сайран құрғанда.
Салар едім,
Сал табиғат тілдесіп,
Самал жұтып түпсіз ойға тұнғанда.

Салар едім...
Сайда жылқы жосылып,

Ақ бөкендер жарысқанда шошынып.
Өзі бірге кетер еді Нұр-аға,
Кең далада мың дүбірге қосылып.

Ауырмашы, ауырмашы Нұр-аға,
Сені сүйген ел тілегі тына ма?!
Шалқар шабыт сала беріп майданға,
Дем алуды білмей жүрсің сірә да.

Көкшетауды аралашы бір рет,
Сексен көлде көрші аққулы сурет.
Ақан, Біржан, Үкілі Ыбырай тебіреніп,
Қуат берер құдіретке құдірет.

Барып қайтшы Баянауыл басына,
Күтіп тұр ғой Абай елі асыға.
Араласаң Ертіс бойын алаңсыз,
Жыр төгілтіп ерер едім қасына.

Астананы аз күн тастап
ауылға,
Жетейікші сағынышты қауымға.
Бар сырқатты сауырынан бір соғып,
Қайтадан шық күйлі нөсер, дауылға.

1994 ж.

* * *

Бірге оқыған Мәскеуде әріптесім,
Білмеуші еді қазақтың әліппесін.
Судай таза сөйлеп тұр өзімізше,
Соны көріп таңданып таныпты есім.

Екі көзі айтып тұр екі өмірді,
Сыр бермедім – деместей неге күлді?
Төбем көкке жеткендей қуандым ғой,
Қазақша айтса сұраған керегімді.

Жолықтырар талай сан думан бізді,
 Ұмытайын соңымнан қуған ізді.
 Ол студент кезінде қарамайтын,
 Болыпты енді бауырмал, иман жүзді.

Сырын айтты жүргендей азап болып,
 Қиналып тұр көкірегін қажап, жонып.
 Қызы орысқа шықса да,
 Мен қуандым.
 Қалғанына өзінің қазақ болып.

1992 ж.

МАҚТАН ЕТЕМ

Ақ кірмей-ақ
 Көпене шашымызға,
 Асау кезде “Гәккушіл” заты қызба,
 Нұрғисамен таныстым
 Алғашқы рет,
 Шота, Евней, Төлеш бар қасымызда.

Қайран қалдым көргенде қағыстарын,
 Нақысында салты бар нақ ұстаның.
 Содан кейін
 Сан жылдар көз алмастан,
 Құтты болды аға – деп табысқаным.

Дос ниетпен
 Сыйластық жалғап үнді,
 “Құстар әнін” сүйетін салғанымды.
 “Отырар сазын” жыр етсем,
 Аңғал мінез,
 Кемел күнде келбеті аңғарылды.

Өжет еді Нұрғиса жолбарыстан,
 Арыстаннан әлді еді жолда алысқан.
 Қос жанары
 Қыраннан қырағы еді,
 Жетер жерін дәл көздеп, самғап ұшқан.

Абай жайлы іздеді жыр өтімді,
Сәті түсті
Саз толғақ жүре туды.
Мұхтар аға секілді аса терең,
Сонда сездім Абайды білетінді.

Даналықтың даналық досы болды,
Құзарт шыңға ән толы қосы қонды.
“Абай ата – ақындық пайғамбары”,
Ақырғы әні өмірде осы болды.

Ерекше күй,
Ел, жұртқа жайған нәрі,
Кешегіден ол терең толғанды әрі.
Жиырмасыншы ғасырды дүбірлеткен,
Бай мұрасы ұрпаққа жалғанды әрі.

Сұлу сазбен
Күй – жұлдыз жаққан екен,
Іс тындырды әлемдік сапқа жетер.
Дүлдүл аға қасында жүрген күнді,
Діңгегіндей тірліктің мақтан етем.

15.12.1999 ж.

ӘН ТУҒАНДА

Әсем әуен оралар ақ тілекке,
Сызылады сұлу саз үлбіреп те.
Сол бір кезде ес кетіп, елжіретіп,
Ләззат құйып тұрады үн жүрекке.

Жадырамас адамның әнсіз жаны,
Жер жұмағы – сұлу саз, таң шуағы.
Ән туғанда қуаныш құлшындырып,
Мұң мен шерден көңіл тез аршылады.

Ай аспанда толғанып, тебіреніп,
Күн бой жазып, кетеді жерім кеңіп.

Ән аккудай айдында саңқыл қақса,
Жан-жануар тыңдайды мейірленіп.

Ән туғаны – өскені гүл көңілге,
Келгендеймін сол үшін нұрлы өмірге.

1978 ж.

ӘЛҚИССА

*Нұрекең маған осы өлеңді оқытып қойып, өзі
“Әлқисса” атты күйін орындаушы еді, содан кейін
“Отырар сазы” толқи жөнелетін.*

Біз қазақпыз түркі тектес тіліміз,
Түп, тамыры алты Алаштың біріміз.
Ата жұртын көл қорыған қызғыштай,
Сақтап қалдық. Тәуба айтамыз, тіріміз.

Сұлу Көкше өр Алатау арасы,
Бәрі тұтас қазағымның даласы.
Сонша жерді сойылымен қорғаған,
Бабаларым осал емес шамасы.

Дала – елдің мәңгі тірек панасы,
Оған болмас саналы жан таласы.
Ақ Жайығым Қарқаралы, Баяным,
Таңғажайып келбетіне қарашы.

Бар сырымды байқа іңкәр көзімнен,
Жарқ етеді ақ боталы боз інген.
Сұңқар сүйгіш, тұлпар сүйгіш қазақпыз,
Кең даласын Алтын Орда сезінген.

Баяғыны етсек терең саралап,
Болды заман жат басынған табалап.
Ел тозғанда
Соқыр көзден жас шығып,
Туған екен Абылай болар Сабалақ.

Қабанбайлар, Бөгембайлар ағынды,
Сын сағатта сындырмады сағымды.
Кенесары, Ағыбайлар шындады,
Бостандықшыл намысымды, арымды.

Дана сөздің мықты келсе тоқпағы,
Абайына бүкіл қазақ тоқтады.
Сәкен, Мағжан, Ілиястардың үнімен,
Жарқыл қақты тәуелсіздік оттары.

Табысым бар,
Қанышым бар ол да анық.
Жол барлаймын мен Мұхтарша
толғанып.
Жамбылым бар, даңғылым бар
жайнаған,
Төле, Қазбек, Әйтекелер жол салып.

Ай, әлемде өрелі елдер секілді,
Біз де аттандық көпір салып не түрлі.
Бар халыққа бірдей құрмет көрсетем,
Құбыла жаққа көп бұрсам да бетімді.

Көгілдір ту желбіресе жасқанбай,
Үнім шықты
Күнім туды ақ маңдай.
Асыл қайнар арна таппас тірлікке,
Әлқиссадан бірлік жолы басталмай.

Байтақ дала!
Дархан атамекенім,
Қасиет қонсын жалғасындай Меккенің,
Сыртқы жаудан, ішкі даудан сақтасын,
Сонда азатшыл арманыма жетемін.

ТОЙ ТОЛҒАУЫ

Нұрғиса Тілендиевке

1

Сұңқардай өрге талпынып,
Шырқайын бүгін шарқ ұрып,
Бес саусақ тисе пернеге.
Ой түбінде гауһарым,
Толғанып, толқып айтарым,
Өзгелерден кем деме.

Жұлдыздай жайнап аспанда,
Дүлдүлдің тойын ашқанда.
Шалқымаймын мен неге?!
Дәстүрлі күйдің жалғасын,
Ғажайып әннің арнасын,
Ту етпесін ел неге.

“Ата толғау” қарқындап,
“Аққу” күйі саңқылдап.
Ақтангер шықты көрмеге.
Жабайы емес ұлы адам,
Жетпіске келген Нұр-ағам,
Жарқ етпессің сен неге?!

Сазгерліктің патшасы,
Бұрылды саған ат басы,
Жұлқынды тұлпар кермеде.
Әуелесе “Әлқисса”,
Келбетіне Нұрғиса
Сүйсінбесін ел неге?!

2

Күйлерің жігер қайрады,
Билерің қанат байлады,
Төгілттің әннің асылын.
Құрманғазы, Тәттімбет,

Артқандай саған ақ міндет,
Самғатты сені ғасырым.
Ақан Сері, Сал Біржан,
Секілді құмар қандырған,
Аңсаттың адам ғашығын.
Шығыстан шыққан керемет,
Шабытың тапты берекет
Құлама судай тасыдың.

“Отырар сазын” орнатқан,
Жер бетін түгел қолдатқан,
Толықсып кетті маңайың.
Өмірге шаттық қосатын,
Көңілге дәру тосатын,
Баурады елді арайың.

Намысқа бастар ақ желкен,
Сарыны сырлы ең көркем
Кемеңгер осы ағайын.
Кемелді кезде таниық,
Қазағым осы ақ иық,
Сазгер боп туған Абайым.

3

Жөні бар дара даңғылдың,
Тармағы дана Жамбылдың
Сеніпті тағдыр берерге.
Нағашылап негізге,
Көз жүгіртіп көп ізге
Тірелдім ақын Кененге.

Алатауда ауылы,
Алтай, Көкше бауыры
Арқаны әнге бөлеген.
Сыр бойы сылқым тамсанған,
Ақ Жайықтан қарсы алған,
Қыз Жібек пен Төлеген.

Қиялы дос пен жатқа аян,
Қозы Көрпеш, Ақ Баян
Жүректен кетпес шалғайлау.
Өзгеден асқан беделі,
Нұрғиса үшін өз елі,
Бар қазақ жері “Сарыжайлау”.

Тұғырдан түспес тектісің
Құтты болсын жетпісің!
Өзіңе тартсын ұл, қызың.
Жар салар қала, далаға
Жайнасын мәңгі жан-аға
Төсіңе таққан жұлдызың.

1995 ж.

НҮРҒИСАНЫҢ ҚОШҚАРБЕККЕ ХАТЫНАН

Ұлына Сыр маңғазы Тасбергеннің,
Құттықтау жолдатыпты наз келген күн.
Дәл басқан жан пернесін
Сөзі жатық,
Оғындай зая кетпес хас мергеннің.

Күйшіге қазаққа әйгі, мол табысы,
Хат жазса күйшіліктің жолбарысы
Сиқырын жеті муза
Білгендігін,
Атапты: “Ел намысы – ер намысы”.

Толғанса тойлы күні Нұр-ағамыз,
Әр сөзден әулиелік сыр аламыз.
Інісін дана сазгер
ту көтерсе,
Қалайша жыр етпейік құрап аңыз.

Қарамай жүрек қысым ауырына,
Айтыпты ақ тілегін бауырына.
Шын құрмет,
Шын жүректен көрсетіпті,
Жәй қакпай сәйгүлікті сауырына.
Төңкерген құзарт құз бен ойпатынды,
Телегей төгіліпті ой татымды.
Дүрліккен “Отырар сазы” дүбіріндей,
Дүние талай сыры шайкатылды.

Бітердей оқыған жан гүл өңіне,
Тізіпті күйшілерді жүрегіне.
Қошқарбек, Қаршыға мен Мағауия,
Шәміл бар кірген төрттің легіне.

Төрт күйші, төрт дарабоз, дара тұлға,
Төрт қыран күй толқыған қанатында,
Жүр екен
Жұбын жазбай

Дана туған,
Ақтангер, ақ сұңқардың санатында.

Өнерді мұрат тұтпай табыс қылған,
Мінезін кей күйшінің намыс қылған,
Сөзін-ай,
Баксы бұрпақ үргедектің,
Сикымен, сипатымен таныстырған.

Сөзім жоқ айтқанына
Қосатын сәл.
Мінеки, үзіндісі – тосатын дәл:
Жастарға жылдамырақ, – депті, –
жолды,
“Хрычтар мен секілді” босатындар.

Ұғынсақ, құр жөптемей шұлғи салып,
Осы ғой қағып түсер Нұрғисалық.
Арасын ақ пен кара айқын ашқан
Фэлсафа
Жаза берсем мың қиссалық.
Жаңа жыл тосып таза мөлдір гүлін,
Барып ем көңілін сұрап мен бір бүгін.
Нұр-ағам
Жатыр екен емханада,
Жүрегі жалғағандай ел бірлігін.

Сан сырын
Ашса хаты дүниенің,
Күй қозғап домбыраның тұр тиегін.
Тебірендім әр сөзіне әлем сиған,
Мұхиттың көргендей боп бір жиегін.

31.12.1997 ж.

Алматы

ҚОШ БОЛ, АСЫЛ НҰР-АҒА!

Қосылғандай жер мен көктің арасы,
Ауыр қаза тап болғанын қарашы,
Көзін жұмды
Күй сүлейі,
ән пірі,
Сазгерліктің дара туған данасы.
Әрі аға, әрі сыйлы дос еді.
Өлді деме, мәңгіліктен тос елі.
Құрманғазы, Тәттімбеттен кейінгі,
Бар қазақтың шын дүлдүлі осы еді.

Күй толқытса көңілі ояу жандыны,
Көкіректерде мәңгі сөнбей қалды үні.
Толқынданған әуен толы, ән толы,
Күрт жабылды елімнің күй сандығы.

Көкірегі болса өнер тұрағы,
Ол жаңғыртты өткен асыл мұраны.
Сөнді бүгін “Отырар сазын” жандырған,
Бар қазақтың лаулап тұрған шырағы.

Нұрғисалық – үздік дәурен салтанат,
Жете алмайды оған жабы қолқалап.
Майырылды, қайырылды бір күнде,
Ән боп, күй боп самғап жүрген қос қанат.

Бір адамға симас еді-ау дарыны,
Жан баурағыш сиқырлы еді әр үні.
Сағынармыз күй-ағасы Нұр-аға,
Ерке сері, қаршыға-көз сарыны.

Күй саңлағы жоқ еді ғой теңдесі,
О, қазағым! Өлді деуге сенбеші.
Атқан таң мен батқан Күнді толқытып,
Әр жүректе жайнап тұрар бейнесі.

Жәй оғындай түскен озық дараға,
Өлді – деген сөз сыймайды санаға.
Сен өлмейсің,
Мәңгілікке өрлейсің,
Топырағың торқа болсын жан-аға.

17.10.1998 ж.

ЖҮРЕ БЕР ЖАҢА ҒАСЫРДА

Дарига Тілендиеваға

Үзіліп кетті-ау өзегің,
Көз жұмғанда Нұр-ағам.
Күрт қайғыңды сеземін,
Қыранмен бірге құлаған.

Нұрғиса кетсе мәңгілік,
Өлместік үлкен жолына.
Шаңыраққа күмбез сән қылып,
Қалдырды сені соңына.

Шабытқа бойда тоқтам жоқ,
Оңай ма асау нар болу.
Саған да жеңіл соққан жоқ,
Сұрапыл жанға жар болу.

Өнеге, үлгі білдірдің,
Көтерсең жүгін теңдеген.
Келесің даңқын дүлдүлдің,
Шалқытып бүкіл елменен.

Дінзухран биік өрлеген,
Тағынсын бақыт жүзігін.
Нұрағаң ұзақ көрмеген,
Бұйыртысын сізге қызығын.

Нұр-ағам бардай қасыңда,
Шабытты күндер аялап.
Жүре бер жаңа ғасырда,
“Отырар сазын” саялап.

01.12.1999 ж.

НҰРҒИСА АТТАНЫП КЕТКЕЛІ

Заманда аумалы-төкпелі,
Достарым тосып жүр өкпелі.
“Отырар сазына” соқпаппын,
Нұрғиса дүниеден өткелі.

Алыста сан жылдар көктемі,
Өтті ғой. Сағыныш көптеді.
Нұрғиса сырқатқа шалдықты,
Мәскеуден біз көшіп жеткелі.

Жаңа жыр толқынын жөптеді,
Әннің де құйылды өктемі.
Абайдың тойына арналды,
Әл бітсе әндете шерткені.

Ырғақтар кертөлғау сертті еді,
Данаға ол тура беттеді.
Қинады-ау сұм тағдыр қызғанып,
Қасына тым аздау ерткені.

Сұлу саз дүниеде еккені,
Құзарт шың – құлшынта жеткені.
Тұңғыштар ғашыққа арналса,
Соңғы әнін Абаймен шектеді.

Жазар жыр, айтар сыр көп те еді,
Қинады-ау ертерек кеткені.
“Отырар сазына” келмеппін,
Нұрғиса аттанып кеткелі.

Бұйрық сол. Уақыт та жетпеді,
Жігіттер қаттырақ сөк мені.
Бірақ та айыпқа бұйырма,
Осы ғой көз жасым кепкені.

14.02.2000 жс.

ОРЫНДАЛҒАН АРМАН

Нұрғиса өтті өмірден,
Сұм ажал солай таңдайды.
Бірақ та еркін төгілген,
Ән, күйі естен қалмайды.

Даланы маңғаз теңселтті,
Зор қайғы елді жылатты.
Сарыарқа сыңсып желдетті,
Ұлытау көзін бұлатты.

Солқылдап ақты Жеті Су,
Қалғандай жетпей Балқашқа.
Қаралы желкен ілді ту,
Алатау құзарт әр тасқа.

Ел, жұртқа өксік үйді ғой,
Дүлдүлдің үстірт қазасы.
Сол кезде күймен түйді ой,
Артында жалғыз баласы.

Ұйқысыз түндер сарп еткен,
Асылдан қалған із еді.
Маңдайын ашып жарқ еткен,
Дінзухра атты қызы еді.

Екі ішек бірге мұндасып,
Пернелер көзін сүрткендей.
Домбыра кетті сырласып,
Алладан тілек күткендей.

Әкесіне тартқандай;
Саусақтар нәзік кішірек.
Жүрекке шырақ жаққандай,
Құлын-күй туды кісінеп.

“Орындалған арман” – боп,
Күй төгілді бұрқырап.

Алтын тұяқ, тарлан көк,
Құлын-күй туды шұрқырап.

Әлі де тым жас бала ғой,
Әр үні ойлы, байсалды.
Бір қағысы дара ғой,
Деп тындаушы тамсанды.

Мақтауға күйі тұрардай,
Туыпты сөнбес дертінен.
Еркеғали, Тұманбай,
Бәріміз сүйдік бетінен.

Қазаға бір жыл өткенде,
Зиратқа тағзым етіп ек.
Ескерткіш ашып көктемде,
Бір толқуға жетіп ек.

Кім жүрер мәңгі жалғанда,
Естідік жаңа қарқынды.
“Орындалған арман” да,
Сол жерде тұңғыш тартылды.

“Отырар сазы” жазды бой,
Оранып отты жасынға.
Біз кеттік бірге қалды ғой,
Құлын-күй ойнап қасында.

01.04.1999 ж.

ҚАРШЫҒА ТАРТШЫ “АҚҚУДЫ”

Әні Жамағат Темірғалиевтікі

Ағынға үнсіз бағындым,
Сарынға ғашық табындым.
Қаршыға тартшы “Аққуды”,
Нұрғисаны сағындым.

Сағындым шуақ күлкісін,
Сағындым дана түр, түсін.
“Аққуды” тартшы Қаршыға,
Ұшыршы, қайта нұр құсын.

Саңқылдап аққу тамсantсын,
Сылқымсып, сыңсып аңсатсын.
Бебеулеп, желдет, балқытшы,
Қалжыратсын, шаршатсын.

Сұңқылдасын, сусатсын,
Ерітсін бойды бусантсын.
Әлемде ғашық аққулар,
Аңсаған әнін бір тартсын.

Келіп тұр қос ішек бабына,
Шанақтан қағыт тағы да.
Сүйгендей аппақ тамақтан,
Оралтшы ғашық шағыма.

Таңдантсын, қос ішек ұмсынтсын,
Махаббат маусым үн шықсын.
Қаршыға тартшы “Аққуды”,
Нұрғиса күйі құлшынтсын.

19.03.2001 ж.

АЙГҮЛДІҢ КҮЙ ТАРТҚАНЫ

Өлі оянып,
Күш бітердей тіріге,
Әу. дегеннен тартты қос ішек іріге.
Күйші қыздың
Қос жанары жарқ етті,
Баурап алды тасқын күйлер үніне.

Әр қағыстан,
Құрманғазы қаулап тұр.
Дина анасы ақ батасын арнап тұр.
Ойға салып, толғандырса Тәттімбет,
“Аққулатты” Нұрғиса да жалғап сыр.

Әне, кетті қара шашы төгіліп,
Әруақ қонды
Үн – құдірет өріліп.
Күй сұрапыл нән толқыны
Тасқындап,
Кетті сахна қайсар сазға көміліп.

Бірде кетті “Айжан қыздай” албырап,
Бүлкіл қақты “Сылкылдақ” та ән сұрап.
Екі ішекті еңіретті бір кезде,
Хас батырдай “Кісен ашқан” қансырап.

Құлақ түріп тыңдағандай бар ғалам,
Тасқын сарын бұлттай тынды жаумаған.
Күй де тынды.
Айгүл әрең сау қалды,
Оттан шыққан аққу құстан аумаған.

О, ағын күй! Көкірегімнен жүзіп өт,
Тарта берсе тындар едім жүз рет.
Мақтан етем ел дүлдүлі Айгүлді,
Наримандай өз досымның қызы деп.

2002 ж.

ҰЗЫНАҒАШТАҒЫ ХИКАЯ

Нұр-ағамыздың өмірден өткеніне бір жыл толғанда Ұзынағаштағы Жамбыл атамыздың қасындағы бейітінде ақтангер ұлына туған елі тамаша ескерткіш орнатты. Сол ескерткішті ашып, әрі жетпіс бесін атаған салтанатта сойлеп тұрсам, топ ішінде бір балаға көзім түсіп:

Шындық осы естігем жоқ аңыздан,
Дөп түсті ғой қолға таза қауыз дән.
Беу ағайын, көңілге алып мін тақпа,
Бір ауыз сөз шығып кетсе ауыздан.

Қайда барса қасында жұрт қаулайды,
Келіншектер оны, әрине аулайды.
Әне біреу қалқан құлақ, салпы ерін,
Сары бала
Нұрғисадан аумайды.

Дегенімде сақ-сақ күлді ағайын,
Тұманбай да бір сипады самайын.
Еркеғали “дұрыс” деді ақырын,
Көзбен шолып дүр сілкінген маңайын.

Сонда топтан суырылып шығып бір сұлу келіншек тіл қатты:

– Ақын аға сөз айттыңыз сенетін,
Әбестік жоқ реті бар көнетін.
Нұрғиса ағам Жамбыл ата басына,
Көбінесе қоналқаға келетін.

Көзіңіздің түскені жөн балаға,
Сөз таптыңыз түбі кетпес заяға.
Арман болмас тартып туса ұлымыз,
Нұрғисадай ел дүлдүлі данаға.

Сұлуларға көп қызықса елдегі,
Мол еді ғой сазгер аға ермегі.

“Қалқан құлақ, салпы еріндер” көп болса,
Ол да құдай осы ауылға бергені, –

дегенде жиналған халайық дүкүлді. Енді тоқтадық-ау, дегенде тағы да бір жас ару әпсәтте сөз жалғады:

– Неге сасып сондайдан сақтанамыз,
Біреуге ұқсас бізді де тапты анамыз.
Дені сойқан
Нұр-ағаң сері еді ғой,
Ол қылығын сөкпейміз мақтанамыз.
Алғашқы рет көрсем де жерік қылдың,
Арнау өлең балқытып, еріп тұрмын.
Ұзынағашта аз емес “Жезкиіктер”,
Жиі-жиі ағажан келіп тұрғын.

Естіген жұрт күлкіге тағы да қарық болды. Сол сәтте жан сезімін былайша сипаттаптын:

Келіншектің жүзінен арай көрдім,
Нұр-ағам-ай, қалыпты-ау, талай белгің.
Айтар сөзім аузыма түспей сонда,
Дариға мен Мәриямға қарай бердім.

Жеңді бірақ, тегі асау ақындығым,
Алғыс айттым туардай татымды үнім.
Қос аруға гүл бердім кезек сүйіп,
Жүрекке орап заты ыстық жақындығын.

Көзге оралса сондайда нелер белес,
Татымы бар таңдайға етер кеңес.
Қалқанқұлақ, салпы ерін, сары бала,
Жан толқытып, есімнен кетер емес.

*01.04.2000 ж.
Ұзынағаш,
Алматы облысы*

ҚҰСТАР ӘНІ

Аққулар айдын көлде саңқылдайды,
Сүйсініп орман, тоғай ән тыңдайды.
Сырнайға кобыз үні қосылғандай,
Қоңыр қаз мың құбылта қаңқылдайды.

Көктемде аққу, қаздың әйбәт әні,
Бойында жігер, қайрат қайнатады.
Тырналар қырға шығып тырауласа,
Сандуғаш сай, саланы сайратады.

Жаз келсе өзгешелеу ән тамады,
Дірілдеп судың беті жанданады.
Балалар қорғап қалған қара құстан,
Ұшуға балапандар қамданады.

Күз келсе жылы жаққа құс көшеді,
Қоштасар туған жермен күн кешеді.
Нұрғиса Тұманбаймен әнге қосқан,
Құс әні, адам жаны бірлеседі.

Осылай “Құстар әні” қалықтады,
Адамдай арыз, назы анық бәрі.
Қоштасқан туған жермен аққу, қаздар,
Сағыныш қанатында шарықтады.

10.03.2003 ж.

Астана

РУХАНИ АЗЫҒЫМ

Тілендиев сүйсінтсе бар халықты,
Тілегі бір, тілі өзгелер қанықты.
“Отырар сазын”
Ойнататып Мәскеуде,
Ұлтын, жұртын жер-жаһанға танытты.

Сұлу саздың ашқан сансыз ажарын,
Дүлдүл қазақ құрды ән, күй базарын.
Көне аспапты
Көк аспанға көтеріп,
Төкпе, шертпе төкті сиқыр ғажабын.

“Тілендиев ұлттық алтын қазығым”,
Десем бермес тыңдар көпке аз ұғым.
“Аққу”, “Аңсау”,
“Ата толғау”, “Әлқисса”,
Жаным құштар рухани азығым.

1993 ж.

ҚҰТТЫҚТАУ

Ел орады Сізді сансыз тілекке,
Айналдыңыз ұлтты қорғар тірекке.
Сазгерліктің Ұлытауы деп білем,
Ізгіліктің отын жаққан жүрекке.

Ән мен күйің адам жанын жебеді,
Көкірек балқып үзім үнге сенеді.
Keң көсіліп сен күй тартсаң Нұр-ағам,
Тарлан тарих көз алдыма келеді.

Құттықтаймын тойлы күні төс басам,
Қаһармандық марапатқа сөз қосам:
Бақыт құсы қанатынан түсірмей,
Шабытыңыз сарқылмасын ешқашан.

1998 ж.

Өтті жылдар ән толкытып бір жүрер,
Ол күй тартса бітуші еді тың жігер.
Жарқын мінез, әзіл сөзге бай еді,
Тау қозғалса қозғалмасты күлдірер.

“Құстар әні” көкірегімде көктейді,
Ол “жаныңды жеңіл жанап өтпейді”.
Кейде досты қоштастырмай әкетер,
Тағдыр ісі көз алдымнан кетпейді.

1999 ж.

ТИХОН ХРЕННИКОВТЫҢ АЙТҚАНЫ

Сансыз керуен
Күй кешінде мығым іс,
“Құстар әні” әмбеге ортақ сырымыз,
“Тілендиев – тұнып тұрған музыка”,
Шалқар дарын, нағыз үлкен құбылыс.

1984 ж.

ШОТА УӘЛИХАНОВТЫҢ АЙТҚАНЫ

Күй саңлағы озық еді зердесі,
О, қазағым! Өлді деуге сенбеші.
Атқан таң мен батқан Күнді әнге орап,
Әр жүректе қалды өшпес бейнесі.

Тілге оралған іште сырым бар қанша,
Кешті ғұмыр нағыз өжет тарланша.
Нұрғисаның ән мен күйі өлмейді,
“Жер бетінде жалғыз қазақ қалғанша”.

1999 ж.

ӘБІШ КЕКІЛБАЕВТЫҢ СӨЗІНЕН

Кең жалғанның шын бақытты қонағы,
Күйі – мұхит,
Шалқар теңіз – мол әні.
Тілендиев десем болды көкейге,
“Ата толғау” жан толқытып қонады.

Жаса, жаса үздік туған тарланым,
Мақтан етем
ән, күйінді ақ жалын.
Беу, Нұр-аға! Кемелдігің кем түспей,
Құрманғазы,
Тәттімбетті жалғадың.

Кей таланттың кіре бермес түсіне,
Таңданамын сансыз өнер күшіне.
Құдай саған құя салған талантты,
“бөліп берсек жетер қырық кісіге”.

1992 ж.

АДАМЗАТТЫҢ ҰЛЫ ЕДІ

Ағаны ойлап,
аңсап кетіп күрсінем,
шырт ұйқыда күй жетектеп жүр кілен.
Өнімде де,
Түсімде де ұққаным:
Нағыз қазақ аңқып тұр ғой ісінен.

Ол өнердің жан аямас құлы еді,
“Жеті муза жүрегінде түледі”.
Қазақ болып Алатауда туса да,
асыл тұлға
адамзаттың ұлы еді.

1999 ж.

МОЛДАШ МҰҚАТОВТЫҢ АЙТҚАНЫ

Жасым кәміл сексен беске жетіпті,
Қайғы басар
қайдан табам тетікті.
Нұрғисаның “Қош” – айтысар азасы,
Бүкіл қазақ өңменінен өтіпті.

Көзі көргіш біздей көне ескінің,
Сездірмейді құлағым да еш мінің.
Хабар естіп Көкшетау дүр сілкінді,
Сексен көлдің сыңсығанын естідім.

1999 ж.

МАНАШ ҚОЗЫБАЕВТЫҢ АЙТҚАНЫ

Ұшқан құстай,
ескен желдей сарыны,
Теңіз, дала
Нұрғисаның дарыны.
“Биіктеткен бүкіл қазақ өнерін”,
Шалқар еді, ауқымды еді қарымы.

Дәлдеп айтсам: сазгерліктің тәңірі,
Оған таныс дүние-дүрмек тамыры.
Көп пернені
Он саусақпен дәл басқан,
Тамыршыны бүкіл әлем таныды.

1999 ж.

ТҰМАНБАЙ МОЛДАҒАЛИЕВТИҢ АЙТҚАНЫ

Дара туған
Нұр-ағамда арман жоқ.
Кең жалғанда бір тамсантты тарлан көк.
Бар қазақты қинаса да қазасы,
Ән мен күйін ешбір ажал алған жоқ.

Ол аспанда ұшқан құспен тілдесті,
Мың жылдық той етуші еді бір кешті.
“Жаз өмірін, мәз өмірін” ұзартып,
“Бауыр басқан” жүрегіміз бірлесті.

1999 ж.

ҚАЙРАТ БАЙБОСЫНОВТЫҢ СӨЗІ

Сезімі сұлу сазға өрнектелген,
Мол еді-ау ғаламаты теңдеп берген.
Күйі – аңыз,
Әні – сурет ғажап еді,
“Бір Алла өз қолымен мөрлеп берген”.
Кетті ерте, әлі де көп керек еді,
Жүрекке зәмзәм болды берер емі.
– Сикыры Нұр-ағамның туа зерек,
Телегей ақыл, ойы терең еді”.

1999 ж.

БЕКБОЛАТ ТІЛЕУХАНОВТЫҢ АЙТҚАНЫ

Тыншымасын, жүрек бүгін туласын,
Шырақ едің жанып тұрған нұрлы асыл.
Құлагердей пырақ едің Нұр-аға,
“Енді өзіндей білем дүлдүл тумасын”.

Қызықсам да тау беткейде мұнарға,
Қарап өстім
сіздей дара шынарға.
“Жанымызды жылтып жүрер рухың,
Алдыңыздан “жарылқасын бір Алла”.

1999 ж.

АМАНЖОЛ ҚОШАНОВТЫҢ АЙТҚАНЫ

Жұкса да Жамбыл ата қай батасы,
Жан еді-ау,
Дүлдүлдікке сай сапасы.
Әндері – бұл жалғанның ақиқаты,
“Күйлері – қазағымның фәлсапасы”.

1999 ж.

ҚАЛТАЙ МҰХАМЕТЖАНОВТЫҢ СӨЗІ

Тасыған өзен үн селі,
Өзіңмен кетті күй кені.
Ән төресі бір төбе,
Күйшінің болдың үлкені.
Сазгер аз сендей әлемде,
Әуезің мырза мәнерге.
Ертерек кеттің досым-ай,
“Жамбыл атама сәлем де”.

1998 ж.

БАЛНҰР ҚЫДЫРБЕКТИҢ СӨЗІНЕН

“Балғабекке ұқсамай,
Нұрғисаға ұксадын” –
Десе маған жұрт талай,
Сазгерлікті ұштадым.

“Өнердегі шын әкем”,
Алар ғибрат мол еді.
Жүрген жері – тәуекел,
Нағыз қазақ сол еді.

Тауға жетпес белендер,
Қамыс кімді қорғайды.
Ол – намысшыл кемеңгер,
Орны қайтып толмайды.

Қара жерге жанбасы,
Тисе қазақ жылаған;
Даналардың жалғасы,
Нұр-ағам – нағыз ұлы адам.

02.02.2000 ж.

Алматы

ҰЛТЫМЫЗДЫҢ РУХЫН БИІК КӨТЕРГЕН

Сал домбыра “маржан саздар табады”,
Қосылады маң табиғат бар әні.

Екі шекке

Сиып кетіп бар ғалам,

Әр пернеден құстар қанат қағады.

Ән мен күйі жан, жүректі ұйытты,

Саз тілімен аша білді тұйықты.

Құрманғазы, Тәттімбет пен Біржан сал,

“Нұрғисаның кеудесіне сыйыпты”.

Сол қазына еселеніп өтелді,

Ол кенелтті алыс, жақын жат елді.

Не десек те Тілендиев таланты,

Ұлтымыздың рухын биік көтерді.

1999 ж.

ЕЛЕС ПЕН КЕҢЕС

“Толдым да болдым” – демейтін,
Әр күнін жылға теңейтін.
Әруақ қонған жан еді,
Аспанда құсты бөгейтін,
Қасында досты жебейтін.

“Қыз Жібек” баурап қарқыны,
Нұр-ағам талай шалқыды.
“Аққу” күйін ол тартса,
Аққу, қаз көлде балқыды,
Жағаға қарай қалқыды.

Үзім үн жайнап арайша,
Құлпырды аймақ сарайша.
Құс патшасы саңқылдап,
Телміріп қалдық малайша;
Шыдасын жаның қалайша?!

Күмбірлеп қос ішек құс ілген,
Аумады көрген түсімнен.
Нұр-ағама бір қарап,
Құдіретін, күшін түсінген,
“Ой-Алла” – деппін ішімнен.

2000 ж.

МЫРЗАТАЙ СЕРҒАЛИЕВТИҢ АЙТҚАНЫ

Өзі де ұстаз,
Ұстаздарын сүйетін,
Бәріне де алғыс, бата үйетін.
Байқадамов, Төлебаев, Жұбанов,
Үшеуіне басын көптеу иетін.

Тілендиев өз ғибраты мол кісі,
Мығым еді-ау,
Терең ақыл, мол күші.
Адам – деген ардақты атты ақтаған,
Оның биік бүкіл бітім, болмысы.

Мақта досым,
Тағы да бір мақташы,
Қосылайық мені де бір бапташы.
Нұрғисаны кім десендер айтайын:
“Қазақ ән, күй ол тақтағы патшасы”.

ҰЛЫ ТҰЛҒА

Жасынан көрсетпеді таланты аздық,
Жеңісін жете мақтап талай жаздық.
Нұрғиса
Жабайы да тым күрделі,
Шыңдаған тарлан мінез талғампаздық.

Қамықсаң қанықтырар күйі сырға,
Жабықсаң бөлеп тастар үні нұрға.
Нұр-ағам қатардағы сазгер емес,
Мың жылда бір келетін ұлы тұлға.

1990 ж.

НҰРҒИСАНЫҢ МЕКТЕБІ

Күй төгілтсе саз нұрына малынып,
Сал табиғат тұрар дертке шалынып.
“Аққу күйін” тартса сахна саңқылдар,
Ол мектеп қой,
Беу, өнерпаз! Қал ұғып.
Асыл ырғақ, сұлу сарын, өктем үн,
Танытады Нұрғисаның мектебін.

1999 ж.

Абай және Нұрғиса

“Менің ән өлеңін жазатын ақындардан да оны орындаушылардан да аузымның салымы бар. Қадыр Мырзалнев, Тұманбай Молдағалиев, Мұқағали Мақатаев, Оспанхан Әубәкіров, Кәкімбек Салықов – бұлардың қай-қайсысы да қазақ поэзиясында өз орны бар үлкен ақындар”...

*Нұргиса Тілендиев,
“Алыстан барамын жағадан”,
Парасат, №10, 1995*

ТОЙ БАСТАЙЫҚ, АҒАЙЫН!

Абай ата, қабыл ет сәлемімді,
Соқтықпалы соқпаққа дән егілді.
Егемен ел – жас түлек, Қазақстан,
Тойға әкелді жыр құмар әлемінді.

Сен көксеген
Қазақтың бекінді елі,
Туды достық су жаңа көпірлері.
Махаббат пен парасат қызықтырған,
Келді тойға Жер шары өкілдері.

Шаттық кернеп кең дала, еңіс, белді,
Фибрат сөзің жаңаша жеміс берді.
Алты алаштың бас қосып ардақтысы,
Түркі тектес бауырлар тегіс келді.

Ресейге білетін тұңғыш шерді,
Татар бауырым қосылып тың күш берді.
Ортасында әлемге әйгі қырғыз,
Аты мәшһүр
Айтматов Шыңғыс келді.

Абайы бар қазақты қастерлеген,
О, меймандар! Күн құтты кең төрлеген.
Алғысымды ал “Сыйға – сый, сыраға – бал”,
Ән мен күйім жаңғырсын көкке өрлеген.

Уа, данышпан! Қарышта, құз қыраны!
Жарқырасын парасат ізгі ұраны.
Бар әлемнің айтулы әншілері,
Күйшілері бұл тойды қыздырады.

Тау сілкінтіп, жер жайнап, қағылып қыр,
Ашық аспан, нұрлы күн табынып тұр.
“Отырар сазы”
Жасайды той бастауын,
Сұлу саздың үнінен ағылып сыр.

АБАЙДЫҢ ЕЛІ – БАР ҚАЗАҚ

Толағай шолып барласақ,
Торқалы тойды қамдасақ.
Семейде Абай туса да,
Абайдың елі – бар қазақ.

Дербестік алсам тең тұрып,
Айқарам құшақ кең жүріп.
Абайдың елі – Алты Алаш,
Абайдың елі – Ер Түрік.

Ұлағатты күні ұлы істің,
Шарықтап, шалқып тырыстым.
Қазақ боп Абай туса да,
Данасы бүкіл Шыңғыстың.

Түгендеп бұта, бауымды,
Шақырдық дос пен бауырды.
Мейман етем Жер шары,
Өкілі болар қауымды.

Есейді күшім аңдасақ,
Елдігім өсті барласақ.
Семейде Абай туса да,
Абайдың елі – бар қазақ!

1995 ж.

АҚЫНДЫҚ ПАЙҒАМБАРЫ АБАЙ АТА

Әні Нұрғиса Тілендиевтікі

Ақындық пайғамбары Абай – Ата,
Айтқаны ақыл, кеңес, әрі бата.
Осылай Жамбыл атам бағалапты,
Сыр шертіп, жыр төккенде ағындата.

Қайырмасы:

Ақындық пайғамбары Абай – Ата.
Өлеңдей қара сөзі жарасымды,
Терең ой өтті кешіп сан асуды.
Білмейді заты қазақ өнерпаздар,
Абайлық дана жолдан адасуды.

Қайырмасы.

Деместей тірі пенде қалай ұғар,
Нұрлы сөз жан саураған арайы бар.
Қазағым шын бақытты ел екен ғой,
Патшасы ақындықтың Абайы бар.

Қайырмасы.

1992 ж.

СЕНСІҢ ЕЛ ДАНАСЫ

Салдың сөз сарайын,
Пайғамбар – пенде боп.
Екінші Абайым,
Әзірше елде жок.
Ойлы сөз сан алуан,
Айтылды қаншасы.
Ақын боп жаралған,
Сенсің ел патшасы.
Ғашықпен тілдесіп,
Сырлассаң мұң артып.
Жас ұрпақ бірлесіп,
Үндесті құмартып.
Туар – деп сендірген,
Махаббат Күн, Айы;
Өзіңсің мен білген,
Ақындық құдайы.
Ерекше санасы,
Сенсің ел данасы.

Данышпан ақыным,
Кемеңгер ойшылым.
Сарқылмас ақылың,
Таусылмас мол сырың.
Тік сілтеп өтіпсің,
Дәл түсіп қармағың.
Түгендеп кетіпсің,
Бар қазақ арманын.
Шын сұлу, шын ғажап,
Асыл сөз еккенің.
Өтіпсің сен жасап,
Ақындық мектебін.
Көп зерлеп, кең айттың,
Ұлықтан ұрланбай.
Бәрін де сен айттың,
Біздерге дым қалмай,
Ерекше санасы,
Сенсің ел данасы.

ӘЙГЕРІМНІҢ АЛҒЫСЫ

Әні Нұрғиса Тілендиевтікі

Жұлдыздар көкте жанғанда,
Бұлбұлдар әнге салғанда.
Биледі бойды қуаныш,
Серттескен жерге барғанда.

Таңсығын жүрек тапқанда,
Үмітім шырақ жаққанда.
Тар құшақта көз тақап,
Құлшындым шарбат татқанда.

Аялап сүйіп алғанда,
Тынысы көкірек жарғанда.
Балқыдым, күйдім, өртендім,
Жеткендей жаным арманға.

Мезетте сүйіп мақтаған,
Теңеу жоқ дәлдеп таппаған.
Шығып та кетпей шыбын жан,
Құдайым қалай сақтаған.

Рахаттан құшақ талғанда,
Ләззатқа құмар қанғанда.
Асқақтап, шалқып, әндеттім,
– Махаббат бар! – деп жалғанда.
Ұшырдым толқып жан құсын,
Абайға жүрек алғысын.

1994 ж.

ӨМІР МЕН ӨҢІР

Аркат тау етегі,
Ақ селеу, ақ қаудан.
Желбіреп өтеді,
Сыры көп жатталған.

Шыңғыстың көп шыңы,
Алыстан қамалап.
Қинайды ел мұңы,
Жүрегін жаралап.

Қазақтың данасы,
Өң берді өңірге.
Жетектеп санасы,
Зер салды өмірге.

Өзін құл санайды,
Өлеңге жегілген.
Көз емес, қарайды,
Көзі ашық көңілмен.

“Тасөркеш” көрінді,
Тоғжанның қыстауы.
Ерке наз төгілді,
Жайнап жер пұшпағы.

Сарқылмас тұнжырау,
Қам көңіл оңа ма.
Әйтпесе, шіркін-ау,
Ол Абай бола ма?!

1992 ж.

ӘЙГЕРІМДІ КӨРГЕНДЕ

Салған әні ақ қайнар көңілді екен,
Бейтаныс жан санай ма мені бөтен.
Тоғжандай толқытты әуелетіп,
Не де болса, тәуекел, көріп өтем.
Ай-хай, арман! Ақ маңдай елік екен,
Пай, пай, шіркін! әй ... керім екен.

Ақшоқының нәр алып самалынан,
Сезім жеңді бойымды сан алуан.
Тостаған көз Тоғжан секілденген,
Есім кетті жарқ еткен жанарынан.
Шүкімән қыз санай ма мені бөтен,
Пай, пай, шіркін! әй ... керім екен.

Көк тұманға бойлаған кешкі желдей,
Талмауратты мас көңіл көпті көрмей.
Әуелетсе бұраң бел жалт қараймын,
Тоғжан салған таныс ән естігендей.
Ай-хай, арман! Көз тоймас көрік екен,
Пай, пай, шіркін! әй ... керім екен.

1995 ж.

ӘЙГЕРІМНІҢ ӘНІ

Әні Нұрғиса Тілендиевтікі

Қызығып жерге Ай туды,
Сызылып өзен, сай күлді.
Үздігіп бұзбай антымды,
Абайым, – деймін, – Абайым.

Көрмесе болып шерменде,
Сағынып аңсап келгенде.
Ырқына көніп ергенде,
Абайым, – деймін, – Абайым.

Төгіліп сөздің сарасы,
Ән болып көздің қарасы.
Жазылып жүрек жарасы,
Абайым, – деймін, Абайым.

Өрбісе өсек жаласы,
Сенбеуін жатқа қарашы.
Адамның асыл данасы,
Абайым, – деймін, – Абайым.

Шарбатқа елтіп күлемін,
Ләззатқа балқып түледім.
Алладан жалғыз тілегім,
Абайым, – деймін, – Абайым.

Жүрекке сәуле құйылып,
Тағдырдан бақыт құйдырып;
Ішімнен үнсіз сыйынып,
Абайым, – деймін, – Абайым.

1992 ж.

Нурғиса Тілендиев

Ән туған сәтте...

Нұргиса және ол құрған "Отырар,сазы" оркестрі

Ұлы өнер иесіне қойылған ескерткіш

Нұрғиса Тілендиевке қойылған ескерткіштің
ашылу салтанатынан кейін

Нұрғисаның қызы Дінзухра өзінің тұңғыш туындысын
орындау үстінде

Ақын Тұманбай Молдағалиев.
Ескерткіштің ашылу салтанатында

ЕРКЕ БАЛА

Әні Нұрғиса Тілендиевтікі

Аспанда самғап қалықташы еркем,
Жалықпашы жетсең ғарышқа.
Абайдай асқақ шарықташы еркем,
Еркеле, жүрсең де алыста.

Қайырмасы:

Еркелеші маған,
Еркелетсін заман.
Жұлдызым ертерек жайнасын,
Еркелеші күнге, еркелеші гүлге,
Еркелік жоғалып қалмасын.

Болмасын еркем, болашағың сараң,
Сарғайтпасын арман жоғалып.
Бұйырсын ұшқын Абайлықтан саған,
Қазақшыл әуендер оралып.

Қайырмасы.

Дүлдүлдер өтер өршеленіп өрден,
Ұмтылады төрге бесіктен.
Күтемін сені қиялдаған жерден,
Өкініш өртейді кешіксең.

Қайырмасы

1992 ж.

АБАЙ ӘНІ

Абайдың әні – ай-аспан,
Арайлы таңның алауы.
Жөн сілтер жолда адассаң,
Махаббат мәңгі жалауы.

Толқытар қашан таныссаң,
Мейірбан дана жылылық.
Сүйіскен жүрек табысқан,
Абайдың әні – сұлулық.

Артықтау көріп бәрінен,
Ұлағат таптық ұлыдан.
Нәр алдық Абай әнінен,
Жаралдық Абай жырынан.

Көргендей парыз зор міндет,
Әуенін әжем сақтаған.
Абайдың әнін білсін – деп,
Жасымнан анам баптаған.

Абайдың әнін әр сұлу,
Өзіне балап бұлдайды.
Аспанға симай Ай сұлу,
Айдында жатып тыңдайды.

Саябыр іздеп санамыз,
Қажыған кезде қалжырап.
Саялы ғибрат табамыз,
Сабыр қыл – деп азырақ.

Немереме Абайдың
Үйреткен күні бір әнін,
Әл бергендей арайлы үн,
Құмарым тарқап тынамын.

1995 ж.

ҚАЙРАН ҚАЗАҚ ДАНАСЫ

Ойы білгір,
Жолы ділгір,
Ашық еді-ау санасы.
Елді ойлады,
Жерді ойлады,
Қайран қазақ данасы.

Еміренді,
Тебіренді,
Шекті қанша қасірет.
Шар тарапты,
Жалт қаратты,
Айтты ақыл, өсиет.

Жаны жара,
Сөзі дара,
Бойындағы салт басқа.
Міз қатпаған,
Тіл қатпаған,
Көңілі қалды жартасқа.

Мыңмен жалғыз,
Жасап тартыс,
Қайран дана зар қақты.
Көрген сұмдық,
Терген шындық,
Шешім таппай шаршатты.

Дербестігім,
Ел кескінін
Түзей алсақ қалайда
Шын түсініп,
Бір күрсініп,
Аунап түсер Абай да.

1995 ж.

ҚОРҚАМЫН

Шаш ағарып,
Жас ұлғайса шошыған,
Мен емеспін зар қағатын қосып ән.
Қорқатыным... Қайран қазақ тағдыры,
Үрейлі азап сығалаған қосынан.

Ел тонағыш
Есерлерден қорқамын,
Шен сайратқан шешендерден қорқамын.
Ойдан, қырдан ойран салған төріме.,
Қара ниет кеселдерден қорқамын.

Жаным сүймес
Жұмбақ сөздің жортағын,
Екі көзім көрген істі қортамын.
Бүкіл қазақ болмасын – деп осындай,
Көшедегі қайыршыдан қорқамын.

Болжамаған тар өткелдің сортаңын,
Жолықпасын қайран елге сор қалын.
Заты қазақ зәре, құтын қашырған,
Сайқымазақ даңғазадан қорқамын.

Қараң қалған алаңдардан қорқамын,
Құлқы тоймас сараңдардан қорқамын.
Айдап салған елді ру-жыруға,
Залым, кесел, арамзадан қорқамын.

Түлкі жортақ түрленгеннен қорқамын,
Тайралаңдап жүргендерден қорқамын.
Асыл арман дербестігім жасқантып,
Күле кіріп күңіренгеннен қорқамын.

Ауыздардан тұзы өртеген тортаның,
Жасқаншақтай шығармаймын шорқақ үн.
Шырылдаған шындық сырын айтпауға,
Абай ата аруағынан қорқамын.

1995 ж.

ТЕНТЕК ОСПАН

Той-думанда Тобықты еткен дастан,
Құнанбайың баласы тентек Оспан.
Жұрт жоқтаса Қодарды жылап-сықтап,
Ол “Ойбай” – деп Абайды бірге қосқан.

Қақпақылмен үлкенді үңілтеді,
Шақпа тілмен кішіні бүгілтеді.
Томпаңдатып тоқалдан туғандарды,
Тазы көрген қояндай жүгіртеді.

Жігітке өш тұздығы татымаған,
Тартып туған әкеге батыл адам.
Қалыңдыққа барарда айтқаны бар:
“Қалыңдығы құрысын, қатын алам”.

Құласа да балшық жол шалшықтанып,
Қағып түсер аяқтан тартып қалып.
Адайсың ба, әлде сен Абайсың ба?
Оздырмайды кеткенді артықтанып.

Еркелетіп өзіндей елге қосқан,
Серігі көп тентектің өрде тосқан.
Қызға қырғын, құрбыға сүргін тисе,
Қырғи болып көрінді тентек Оспан.

Ерсі қылық көрсетіп етпес селтек,
Есер емес, ол тапқыр есті тентек.
Өсе келе әйгілі Оспан болған,
Тентектердің тексіз нағыз еркек.

Бөлтіріктің білінсе қасқырлығы,
Таза тартыс, көрінбес “басқа ұрлығы”.
Қайдан? – десең түбірі сол мінездің,
Жүрек жұтқан жігіттің тасқындығы.

1992 ж.

ДАНАНЫҢ ТАМШЫ КӨЗ ЖАСЫ

Әні Нұрғиса Тілендиевтікі

– Сұмдықты байқап, жаныма қонды наз алау,
Қиямет екен бейкүнә жанды жазалау.
Қара атанға қылқыntyп, теңдеп өлтірген,
Қодар мен Қамқа о жардан көп, көп тазалау, –

Деп тұрды Абай көргенде озбыр мазақты,
Тынбады жаза, халыққа обал жасатты.
“Пәлекет кет!” – деп, жасқана қарап
Жексен шал,
Жақынын қиып, Қодарға кесек тас атты.

Толқыды Абай көзіне моншақ толғандай,
Саясат сондай, әрекет тапсын ол қандай.
Жендеттей көріп, Жексенді түйді желкеден,
Құнанбай сілтеп, өлтірген осы болғандай.

Атына мінді, қалмады көптің қасында,
Көрмеген болды шайқаған әке басын да.
Балалық шақтан, даналық жаққа жол салған,
Жаныпты шырақ жарқ еткен көздің жасында.

18.05.1993 ж.

Алматы

АБАЙ ӘНІН ҚЫЗ АЙТТЫ

Мөлдiр, таза көктемде,
Көк көрпелi бөктерде.
Ақтардым жан тiлегiн,
Жүрегiм жылып кеткенде.

Көп шыдауға қалжырап,
Сүйгiм келсе қазiр-ақ.
Абай әнiн қыз айтты,
Сабыр қыл-деп азырақ.

Сүйдiм шәрбат тарады,
Көзiне моншақ тамады.
Қуаныштың хабары,
Мың әуреге салады.

Көп шыдауға қалжырап,
Құшақтар ем қазiр-ақ.
Абай әнiн қыз айтты,
Сабыр қыл – деп азырақ.

Болды аймаққа жария,
Қос жағалы дария.
Қолқа салдым сұлуға,
Құрайық – деп жанұя.

Көп шыдауға қалжырап,
Қосылар ем қазiр-ақ.
Абай әнiн қыз айтты,
Сабыр қыл – деп азырақ.

1996 ж.

ӘЛҚИССА

Сұлу Көкше, өр Алатау арасы,
Бәрі тұтас қазақтың кең даласы.
Ұлытауы қанат жайған жан-жаққа,
Атырау, Алтай жалғасуын қарашы!

Қайырмасы:

Түркі тектес тіліміз,
Қаз дауысты үніміз.
Тайталасып тағдырмен,
Есен қалдық тіріміз.
Әлқисса, біз қазақпыз!
Құтты болсын, азатпыз!

Бар сырымды байқа іңқар көзімнен,
Жарқ етеді ақ боталы боз інген.
Сұңқар сүйгіш, тұлпар сүйгіш халықпыз,
Кең даласын Алтын Орда сезінген.

Қайырмасы.

Дархан дала, байтақ ата мекенім,
Ұлы дала – деп мақтаныш етемін.
Сыртқы жаудан, ішкі даудан сақтасын,
Сонда азатшыл арманым жетемін.

Қайырмасы.

АБАЙ ЖӘНЕ ГЕТЕ

Адамзаттың заңғары Гете биік,
Киелі ұғым есімі кетеді үйіп.
Ғұламалық өресі зор ақынға,
Поэзия төрі тұр жеке тиіп.

Гетеліктің таусылмас сыры қалың,
Ол –ізгілік тәңірі бір ұғарың.
Фауст болып арыстан Айға шапқан,
Әрекетін еске алсам шынығамын.

“Қараңғы түнді”,
Абайдың қалғытқаны.
Ол – әлемді тебіренткен нарды ұққаны.
Сабыр ет – деп отырса өзді өзіне,
Екі дана бір дертке шалдыққаны.

Бір сөзінен Гетенің мың сыр алып,
Абай әнін жүз айттық, мың тыңдадық.
Өзегіңнен өткенде мұң мен нала,
Көңіл ашар мәңгі үміт гүлгүл жанып.

Парыз жүгі тебіренбей өтеліп пе,
Бастасаңшы қыл қалам, төтелікке.
Асқарала аманат, ғаламат бар,
Абай атам ұмтылса Гетелікте.

О, тәңірім! Асылдан есе тигіз,
Жас ұрпаққа жан сырын жете білгіз.
Абай – атам әр ісі қасиетті ғой,
Бізді үйретіп, болыппыз Гете сүйгіш.

07.07.1997 ж.

СОҢҒЫ ТАС

Сұмдықты байқап
Жаныма қонды назалау,
Қиямет екен бейкүнә жанды жазалау.
Қара атанға мінгізіп, қорлап өлтірткен,
Өсекшіл сұмнан
Қодар мен Қамқа тазалау.

Деп тұрды Абай
Көргенде азап, мазақты.-
Жармасак тірлік
Жалтаққа обал жасатты:
“Пәлекет кет!” – деп, жасқана қарап
Жексен шал,
Жақынын қиып, Қодарға кесек тас атты.

Тым жас қой әлі
Шыдамас жылдам толғанбай,
Саясат осы. Әрекет етер ол қандай.
Жеркеніш билеп, Жексенді түйді желкеден,
Құнанбай сілтеп өлімге себеп болғандай.

Атына мінді,
Қалмады көптің қасында,
Көрмеген болды шайқаған әке басын да.
Балалық шақтан даналық жаққа жол салған,
Жарқ етті шырақ мөлт еткен тамшы
жасында.

Лықсып, толқып,
Толтырып кетті көзді жас,
Дүние көркі тез бұзылып болды лас.
Елесі кетпей түршіктіріп денесі,
Жексеннен жетіп, Қодарға тиген соңғы тас.

1993 ж.

ТОҒЖАННЫҢ ХАТЫ

Жаным құштар жан едің жер бетінде,
Сенің қайғың ізі бар келбетімде.
Жасыбайдан алыстап кете бардым,
Толқындарын қиғандай шерлі етуге.

Мың күн сынбай, қу шөлмек бір күн сынды,
Қара судай тұңғиық білдім сырды.
Есіркеуге шақырма, үміт артпа,
Есі бар жан білмесін біздің мұңды.

Қапа шектім өмірден көңіл қайтар,
Сана жетті бізге де негіз байқар.
Домбырамның қос ішегі үзілген жоқ,
Досым сол ғой тартқанда шерім тарқар.

Қай себеппен тағы да жолығасың,
Жолықпауға көндікті сорлы басым.
Қара қылды аттауға әлім келмес,
Сол көзімді оң көзім қорығасын.

Көп мәніс бар алланың бұйрығында,
Ыстық жасын екі көз құйды құмға.
Ғашығы едім Абайдың деп өтермін,
Риза болып, тәңірімнің сыйлығына.

1993 ж.

“АЙТТЫМ СӘЛЕМ ҚАЛАМҚАСТАН” БАСТАЙМЫН

Жігіт қызға өле ғашық тіл қатты,
Үміт артқан жан тілегін тыңдатты.
Олар үшін ән табылмас әлемде,
“Айттым сәлем Қаламқастан” қымбатты.

Осы емес пе... сазды, назды сурет,
Сөз сарасы – жүрек жалғар құдырет.
Аймалашы аясында сол әннің,
Қайталашы, тым болмаса бір рет.

Айдын көлде теңселгендей нұрлы ағын,
Қайран көңіл тапсын көңіл құндағын.
“Қаламқасқа” сәлем айтқан әуеннен,
Екі ғашық түзеп алсын ырғағын.

Баппен бастап, баяу шырқап қарашы,
Тез табылар қаяу көңіл дауасы.
Махаббаттың ән ұраны осынау ән,
Десең болмас кәрі, жастың таласы.

Ән сал – десең кідірмеймін, саспаймын,
Онсыз қайтпас жастай ынтық бар қайғым.
Жан қызуын, жар қызығын жеткізген,
“Айттым сәлем Қаламқастан” бастаймын.

1993 ж.

ҰЛЫЛАР ҰСТАЗ СЫЙЛАҒАН

“Талай сөз бұдан бұрын көп айтқанмын.
Түбін ойлай уайым жеп айтқанмын...”

Абай.

– Ақымақ дана болмас төрлегенмен,
Қорқақтан батыр шықпас ер” дегенмен, –
Депті Абай бар шындықты айтып өтем,
Қас, дұшпан қарсы қылыш сермегенмен.

Патша да тілін кеспес дөп айтқанның,
Дөп айтсам сөз қадірін молайтқанмын.
Бәрі де сенің зарың қайран елім,
Өзімді ойлар күнді жоғалтқанмын.

Алдымда арыстарды кемітпеймін,
Жөн табар елде асылға елікпей кім?
Жақынды – жат қылмаңдар,
Жаңсақ ұғып,
Өлең – жыр ірге тасын беріктеймін.

Даланың данагөйі Бұхар-жырау,
Қақ төрде Абылаймен қатар тұр-ау.
Ол біздің қара қазақ қамқоршысы,
Ханға да отты тілмен салар бұғау.

Шортанбай, Дулатқа да қадалмаймын,
Біріккен имек жолда адал қайғым.
Есті жыр ел мақсатын көп ойланып,
Дертіне қара бастың қамалмаймын.

Молайса үлкендермен ырысымыз,
Оларсыз өнбес бүгін бір ісіміз.
Кем жерін кешегінің сөз етсек те,
Тірліктің түбін ойлар інісіміз.

Келгенде елге қыспақ жан жағынан,
Мен неге сөз қудалап жай шабылам.
Даналар ойлап өтті елдің қамын,
Жетілдім, жебеу таптым әруағынан.

Күлмедім қонды ғой деп қолға бақыт,
Жүрмедім таққа талас ордалатып.
Бір күні ажал оқыс әкетсе де,
Жатырмын қара жерде ойға батып.

1993 ж.

ҚҰДАЙЫМ ДЕСЕМ ДЕ

Абайдың сөзінде,
Ұлылық ұйып тұр.
Ойлы ақыл, сезімге,
Бар мұны сыйып тұр.

Сыр шекті ұлғатты,
Сара сөз – мөрімен.
Тақ-тұғыр ол тапты,
Ақындық төрінен.

Бас ием көсемге,
Толтырған толмасты.
Құдайым десем де,
Артықтау болмас-ты.

Салтына анық зар,
Сан ұрпақ ұласты.
Мұхтардай алыптар,
Абайсыз тумас-ты.

ТОҒЖАНМЕН КЕЗДЕСУ

Қайда екенсің бұл күнде Тоғжаным,
Мен қамалдым қайғыға сорым қалың.
Аңсау-сусау азғанда азабының,
Шырт ұйқыда бейнеңмен жолығамын.

Махаббаттың дертіне не қылайын,
О, тәңірім кездестір деп жылайын.
Күтпес жерде көргенде жан шыдатпай,
Дей беріппін “жарылка, бер құдайым!”

Дәру таптым лебіңнің самалынан,
Сезім жеңді бойымды сан алуан.
Үсіп келген аязға бойым қызды,
Қуат алдым мөлгі еткен жанарыңнан.

Ғашығым-ай, тым ауыр кеселді алдың,
Сағынышқа булыққан есемді алдым.
Бір көрудің қызығы осы екен ғой,
Көп жасармын иншалла, есен қалдым.

1994 ж.

СЫРЫМДЫ АЙТСАМ АБАЙША

Өзімшіл әкім,
Білсеңдер затын,
Қалтасын мықтап толтырар.
Естіні байлап,
Есерді сайлап,
Ерпейген кімді оңдырар.
Түсінер осы мән-жайға,
Жүрегі таза жан қайда.

Кебенек келді,
Керанау женді,
Ел ортақ іске ебі жоқ.
Ниеті зұлмат,
Бағасы қымбат,
Өзгені қайтсін өзі тоқ.
Алымқор, жемқор сертінен,
Қайтпайды ол ескі дертінен.

Бұзылды сәнім,
“Қайнайды қаным”,
Ол жүр ғой шенге кенеліп.
Жинатпай есті,
Жас әкім бөсті,
Мақтауға бекер бөленіп.
Қайғырмаймын мен неге,
Екі өмір жоқ қой пендеге.

Жөптеуші тым көп,
Жөнделген дым жоқ,
Жұқпалы көрдік індетті.
Ақылы қайда,
Таппай ма айла,
Ақтарып алған міндетті,
Ұнамай ма, ұнай ма?!
Жетсінші даусым құдайға.

Қанаты талмас,
Қармақта қалмас,

Айқаста туған адаммын,
Жүдеген ауыл,
Жұқарған қауым,
Қолына түсті наданның.
Келеді борыш ақтағым,
Әділет жолын сақтағым.

Ақындар үнсіз,
Шешендер тілсіз,
Өтеді-ау мінсіз ойқастап.
Демесін өлді,
Қулыққа көнді,
Көрейін жөнді ой тастап.
Сабырмен айтып шақтадым,
Басқаша амал таппадым.

1994 ж.

САЛШЫ, ҚАЛҚАМ, ТАТЬЯНАНЫҢ ӘНІНЕ

“Татьянаны Абай кейде Тәтіш дейтін”

Әсет.

“Махаббаттың құлы жас пен кәрі де”,
Сұлулыққа бас иеді бәрі де.
Толастасын, сағынышым азайсын,
Салшы, қалқам, Татьянаның әніне.

Шырқа, айтар арызым бар аңсаған,
Сүйіп едім, сүйемін деп жар салам.
Жетті бойға ғашықтықтың зар, уы,
Дертті жүрек дәру тапсын шаршаған.

Жаным жадау, мен пендемін мұң артқан,
Қайта оралмас кешегі өткен күн арттан.
Салшы, қалқам, Тәтіш қыздың әніне,
Жарқ еткендей ақ дидары құмартқан.

Қайталашы, әсем, сұлу ырғағын,
Бір шайқалсын тұнып жатқан сыр қалың.
Үзім үнің аумайды екен сол қыздан,
Келіп отыр, қайта-қайта тыңдағым.

Еске алайын балғын шақты маужырап,
Көп қинама қамыққанда хал сұрап.
Салшы, қалқам, жаным құштар ырғаққа,
Сағыныштан отыр едім қалжырап.

Кербез әннен бойға ұшқын тарады,
Әсем саздан жетті аңсаған хабары.
Салшы, қалқам, Татьянаның әніне,
Ғашығыма көзін ұқсап барады.

1995 ж.

ДАНАЛАР СҮЙГЕН ЕСІМДЕР

Қазақта есім аспас Әйгерімнен,
Мін тапсын кербез қыздың қай жерінен.
Көргенде Шүкімәнді Абай атам,
Көзіне елестепті Ай керілген.

Орыста Татьянадан есім аспас,
Құдайдың сүйген құлы тегін баспас.
Қазақта Тоғжан – деген ат тамаша,
Екеуін мен өзімше көрем аттас.

Пушкиннің таңданғаны Анна Керн,
Жан екен артық туған ару керім.
Абайдың Тоғжаны секілденіп,
Тең бөлген махаббаттың мұң мен шерін.

Көргендей қиял-ғайып шың белесін,
Ұрпаққа сабақ болар бұл кеңесім.
Адамға нұрын шашып тұрады екен,
Ғаламда данышпандар сүйген есім.

1998 ж.

ҚОСЫЛАЙЫҚ “КӨЗІМНІҢ ҚАРАСЫНА”

Абай әні шалқыған айдынымыз,
Айтып, айтып басамыз қайғыны біз.
Қосылмасак “Көзімнің қарасына”,
Қызық өтер тойлы ауыл қай күніміз.

Елтіп, балкып, тебіреніп емделеміз,
Дерт жүдеткен жүрекке дем береміз.
Токсан өлең бір кеште шырқасақ та,
“Абай әнін айтайық” – дей береміз.

“Санасы – деп – көңілімнің” салайын ән,
Жел сөзі көп жасқанба ағайыннан.
Тоғжаннан аумаған Әйгерімдей,
Айналайын ақ маңдай арайыңнан.

Асыл әнге баурасаң аңсағаным,
Бала күндей қол созып қарсы аламын.
Қосылайық “Көзімнің қарасына”,
Сағыныштан басылсын шаршағаным.

1995 ж.

ПУШКИН МЕН АБАЙ ҚҰМАРЖАН

Мен бір пенде шексіз керуен мұң артқан,
Сенсің сонда мың катерден шығартқан.
Салшы қалқам, Татьянаның әніне,
Сүйсінейін дидарына құмартқан.

Еске алайын жас күнімді маужырап,
Уақыт өтер, көп қиналма хал сұрап.
Талмауратшы Татьянаның ырғағын,
Сағыныштан отыр едім қалжырап.

Айтылмаған арыз назым бар саған,
Сүйіп едім, сүйемін, – деп жар салам.
Қандай жақсы сенің барың әлемде,
Бір мені ойлап Татьянадай аңсаған.

АБАЙТАНУ ҮЗІМІ

Күнірентіп кейде күрсінген,
Бір жылап, шапшаң қайтудан.
Бастады-ау, сөзін Абайым,
Өз мінін өзі айтудан.

Сүймеді жортақ маймақты,
Сөз семсер жүзін жайнатты.
Тобықтыда ез көрсе,
Тобықтан соғып жайратты.

Мысқылдың айтты төтесін,
Көрсетті сынның көкесін.
Жотасы қалың дөкейдің,
Соққыға салды шекесін.

Білмеді елді жіктеуді,
Қалмады мұңы бүктеулі.
Қайыспас қанша артсаң да,
Қара нар белі жүктеулі.

Дербестік алса ел бүгін,
Абайды тыңдар келді күн.
Өзіңнен баста ұлықтар,
Түзетем десең ел мінін.

1993 ж.

ЖИДЕБАЙДАҒЫ КЕМПІРҚОСАҚ

Жаңбыр өтті...
Қырдан асып үлгерді,
Бұлтсыз аспан әудем сәтте түрленді.
Қара бұрым, күміс шолпы тағынған,
Жамылды ма сұлу үлде, бүлденді?!

Кемпіркосақ – жеті жалау тамаша,
Желбіреді сыр ашқандай жаңаша.
Тұрды Абай...
Сал табиғат тілдесіп,
Баяу жайнап ояу көзбен қараса.

Назар салды,
Ақшыл, қызғылт, жасылға,
Көп үңілді көзі көкшіл ғасырға.
Жеті жолақ, жеті тармақ жыр төкті,
Жүректегі жеті толқын асырға.

Осындайда ой түспейді не түрлі,
Толғандырды бойдан тағат кетірді.
Елестейді...
Тоғайды өрлеп Тоғжан,
Абайды іздеп бара жатқан секілді.

Аспан-көктен
Үнсіз сұхбат құрасып,
Тау аралап көкірегі қыр асып,
Тұрды дана...
Кербез дала, кең аспан,
Зарлы жүрек бар әлемнен ұласып.

Жеті өрнек жатты қолмен өргендей,
Құлақасты көк аспанды белбеулей.
Тұрды Абай...
Құшақтасар кездесер,
Сәтті сағат құтты жолын көргендей.

1995 ж.

АБАЙДЫҢ ТАБИҒАТПЕН ТІЛДЕСКЕНІ

Орман, тау алыстан,
Қол созса тілдесіп.
Отырды данышпан,
Жер-көкпен бірлесіп.

Айтпайтын әркімге,
Ажарлап маңызын.
Ақтарды Ай, Күнге,
Ішқұста арызын:

– Алтын Күн аспанда,
Мен жүрсем сен болып.
Төгер ем әр жанға,
Сәулемді тең бөліп.

Мың келіп тәубаға,
Қисам да жан үзім;
Жетсінші Аллаға,
Арналған арызым.

Айтармын кімге дау,
Елде оңған тұрмыс жоқ.
Бір қазақ тумады-ау,
Ескендір, Шыңғыс боп.

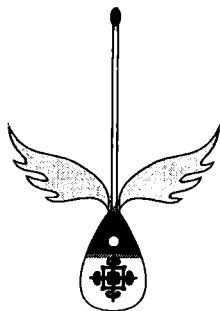
Маң дала шайқалды,
Өткен соң Абылай.
Ақ патша айқарды,
Адам – деп танымай.

Тайғақ жол шырғалаң,
Жан едім шаршатқан.
Құтқаршы, қу заман,
Шен, шекпен, мансаптан.

Тік сөйлеп, сақ жүріп,
Өлеңмен өтермін.

Дерт пен серт күйдіріп,
Өртеніп кетермін.
Асау жел дамылдап,
Жер тыңдап досындай.
Абайдан табиғат,
Наз ұқты осындай.

1995 ж.

ТОҒЖАННЫҢ НАЗЫ

Жан жарың едім,
Сен барым едің.
Қас, дұшпан бізден,
Алды бар кегін.

Бәрі де бекер,
Татқан бал шекер.
Жүректің дерті,
Шипасыз өтер.

Көңілде түнек,
Сөнді асыл тілек.
Маза бер жаным,
Тоқтап қал жүрек.

Алыстап арман,
Қанатым талған.
Көрінді аңдай,
Адасып қалған.

Арманым едің,
Мен барың едім.
Өтермін аңсап,
Біткенше демім.

1995 ж.

АБАЙ НАЗЫ

Бір кызығым шектелді өмірдегі,
Одан артық көксейді көңіл нені.
Ләззат, рахат, бакытым алшақтады,
Өткен уақыт қайыра шегінбеді.

Атқан таңдай нұр шашқан,
Тоғжаным...
Торы қалың тірліктен торығамын.
Талмаураған құшақтап аш беліңнен,
Енді қашан...
Жаным-ау, жолығамын.

Аққу кетіп айдыңға құрақ толды,
Саған жетер кім болжар ұзақ жолды.
Бөтен елге сен кетіп,
Мен қалғаным,
Еңлік пен Кебектен ұят болды.

Кеш аңғардым
Тағдырдың шерлі еткенін.
Бекерленді бекініп ер жеткенім.
Тастап қана кетпеппін,
Бір сен үшін,
Билік берген беймаза шен, шекпенін.

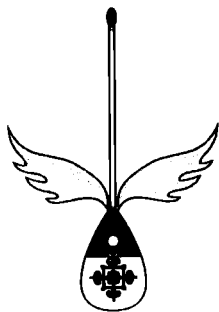
Жылдар жылжып барады ескен желдей,
Ауырлады алда күн,
Кетсең келмей.
Қамыс басы селк етсе жалт қараймын,
Сенің шолпы сыңғырың естілердей.

Сұлу қайда тап сендей шырайы күн,
Әурең болдым.
Ғафу ет кінәлімін.
Жасқанғанша,
Жан қиып кетсем етгі,
Құшағында махаббат құдайының.

Түс көрсем де сені ойлап санам толып,
Жат жұрттықты жасырын барам шолып.
Бір кездесу болар деп үміттенем,
Есен жүрсем жер басып адам болып.

Көкірек толы
Көк теңіз – күйік екен,
Кешкі ауылдың шығып тұр үні бөтен.
Дәм-тұз жазбай
Амалсыз айрылсақ та,
Көз жұмғанша мен сені сүйіп өтем.

1993 ж.

БІР ҚУАНАР АБАЙ ДА

Ойы білгір,
Жолы ділгір,
Ашық еді-ау санасы.
Елді ойлады,
Жерді ойлады,
Қайран қазақ данасы.

Айтты сырын,
Төкті жырын,
Барша ақынмен жарысып.
Шар тарапты,
Жалт қаратты,
Мыңмен жалғыз алысып.

Жаны жара,
Сөзі дара
Салды қайғы салт басқа.
Міз бақпаған,
Тіл қатпаған,
Көңілі қалды жартасқа.

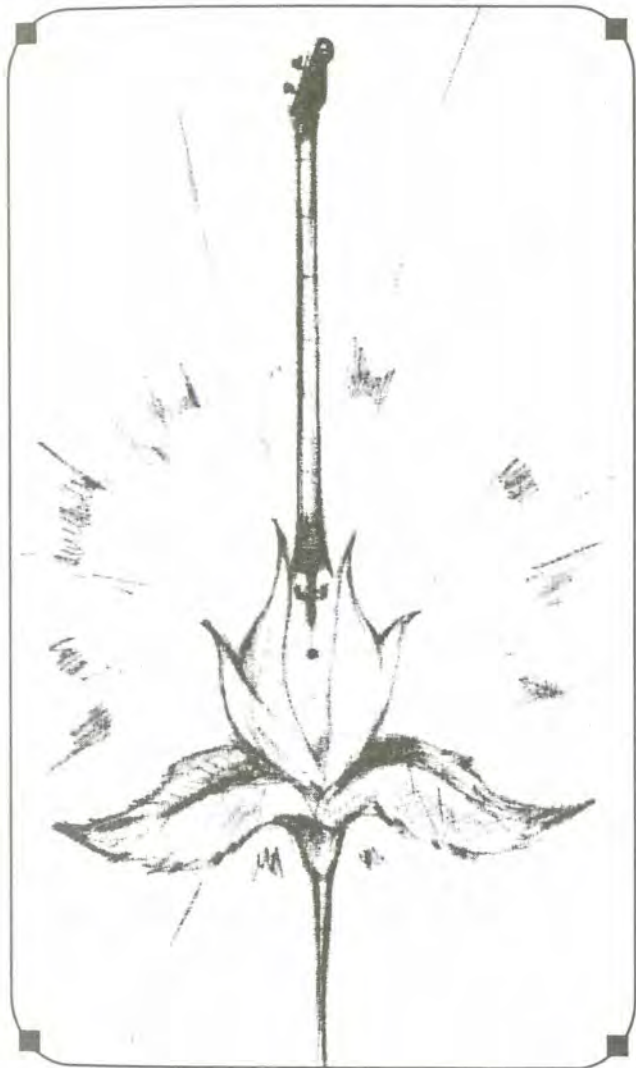
Төрде содыр,
Елде тобыр,
Сөзін ұқпай зар қақты,
Көрген сұмдық,
Терген шындық,
Жол барлатпай шаршатты.

Дербес күнім,
Ел кескінін,
Түзей алсақ қалай да,
Шын жұбанар,
Бір қуанар,
Түсер аунап Абай да.

1995 ж.

Әндеш

ЕРКЕ СЕРІ

Нұрғиса Тілендиевке

Әні Мыңжасар Маңғытаевтікі
Сөзі Кәкімбек Салықовтікі

Алматыда асыл ағам бар менің,
Қараңдаршы құштарлықтың пәрменін.
Алты алашты күйге бөлеп бір өзі,
Тербетеді тасқынлатып ән селін.

Қайырмасы:

Әрі шындық,
Әрі сиқыр, әрі аңыз.
Әннен шуақ,
Күйден шуақ,
Күйден жұмақ табамыз.
Бірнеше жүз
Қыз-бозбала қасында:
Ағамызды ерке Сері санаңыз.
Ол кім десең осынау саңлақ нұрлы абыз,
“Отырар сазын” қайта, қайта тыңдаңыз.

Жаны дүлдүл қажу білмес тарланым,
Дархан тірлік күймен айтқыш бар мәнін.
Көкірекке сұлу сазы нұр құйса,
Тыңдаған жан аялайды арманын.

Қайырмасы.

Әнін шырқап, аққу, қазы даланың,
Көркейтеді саржайлауын сананың.
Бүкіл елді бір ырғақпен билеткен,
Қандай қызық еркелігі дананың.

Қайырмасы.

БҮКІЛ ӘЛЕМ ЖАН СӘУЛЕМ БОП КЕТКЕНДЕЙ

Сөзі Кәкімбек Салыковтікі

Әні Балнұр Қыдырбектікі

Жан құлшынар “Жан сәулемді” айтқанда,
Қайталаймын қоңыр кеште, ақ таңда.
Аңсағаным көз алдыма келеді,
Әннен шарбат, әннен ләззат татқанда.

Қайырмасы:

Арналғандай бір маған,
Таң қалғандай бұл ғалам.
Ән шалқытқан,
Бой балқытқан,
Жан толқытқан бір адам,
Ол – Нұрғиса, Нұр-ағаң,

Көкірегім қоңырау қаққан секілді,
Ойдан кетпей, бойдан тағат кетірді.
Менің мөлдір махаббатым ұялшақ,
“Жан сәулемді” айта-айта жетілді.

Қайырмасы.

Бақыт құсы ән боп ұшып жеткендей,
Бүкіл әлем жан сәулем боп кеткендей.
Сүйсінемін “сүйдім” – деген жалғыз сөз,
Жүрегімнен жүзіп қана өткендей.

Қайырмасы.

КҮЙ-АҒА, НҰР-АҒА

Сөзі Кәкімбек Салыковтікі
Әні Алтынбек Қоразбаевтікі

Сазгерлік әлемнің сәні де сен,
Сарбазы, саңлағысың әрі көсем.
Нұр-аға жер бетінде есен жүрген,
Қазақтың асыл күйі, әні де сен.

Қайырмасы:

Әулие, Қорқыт-Ата ұранысың,
Күй-аға, Нұр-аға.
Сазгерлік әлемінің қыранысың,
Ән-аға, Нұр-аға.

Әсем саз от-найзағай жасынысың,
Туған ел жүрегінде асыл үнсің.
Жаңғыртқан “Отырар сазы” өткенімді,
Бүгінгі, әрі жаңа ғасырымсың.

Қайырмасы.

Күн күліп, жан толқытқан таң самалы,
Секілді естіген жан тамсанады.
Нұрғиса – деген сөзден күй төгіліп,
Нұрғиса – деген сөзден ән тамады.

Қайырмасы.

06.04.1995 ж.

“АҚКУДЫ” ТАРТШЫ, ҚАРШЫҒА

Сөзі Кәкімбек Салықовтікі
Өні Жамағат Теміргалиевтікі

Сарынға сырлас табындым,
Жалынға ыстық шалындым.
Ағынға ынтық бағындым,
Нұрғиса күйін сағындым.

Сағындым шуақ күлкісін,
Сағындым ырғақ нұрлысын.
“Аққуды” тартшы, Қаршыға,
Көргендей қайтқан жыл құсын.

Саңқылдап аққу тамсантсын,
Қаңқылдап қаздар аңсатсын.
Там, тұмдап заулат, тамылжыт,
Көңілдің бұлтын тарқатсын.

Есімнен тандым жабығып,
Қарайлап қалдым қамығып.
“Аққуды” тартшы, Қаршыға,
Кетпестей жүрек жарылып.

Домбыра келді-ау, бабына,
Балбырат қағыт тағы да.
Албырат, толкыт, талмаурат,
Оралтшы шалқар шағыма.

Естіген адам ұмсынсын,
Махаббат маздар күн тусын.
“Аққуды” тартшы, Қаршыға,
Нұрғиса күйі құлшынсын.

19.03.2001 ж.

ШӘКІРТІҢ ТҮР ӘН САЛЫП

Әні Сағат Кәргенбаевтікі
Созі Кәкімбек Салыковтікі

Нұр-аға...

Сені қатты сағындым,
Наз төгілтті сағым күн.
Жыр тасқындап жүректен,
Толқып ән боп ағылдым.
“Ата толғау” ағынды,
Жер мен көкте самғады.
Сырнай-керней сарынды,
Аққуларың жалғады.
Бар қазақты баураған,
Күй төресін арнады.

Нұр-аға...

Күй төгілтіп, шырқап ән,
Қосылғандай гүлді алаң.
Жас жігіт тұр сен баулап,
Маңдайынан сипаған.
Асқақ күйің даңқы асқан
Естен мәңгі шықпайды.
Дауысыңа саңқ еткен,
Құстар әнін жұптайды.
Саған айтсам жан сырын,
Туған елім құптайды.

Нұр-аға...

“Құстар әні” алыста,
Бара жатыр ғарышта.
Асыл аға, жан-аға,
Жұлдыз болып ғарышта.
Қандай ғажап әуені,
Туған елді жайлаған;
Сағыныштың сәлемі,
Бұлтқа канат байлаған.
Шәкіртің тұр ән салып,
Сағынышын арнаған.

30.08.2003 жс. Алматы

“АҚҚУ” КҮЙІ

Ақкөлге құстар келді жарқыл қағып,
Құлын, тай билеп кетті қарқынданып.
Күйлерін Нұрғисаның құйқылжитты,
Аққулар сырнай-керней саңқыл қағып.

Қайырмасы:

Дүние күй-толқынға көмілгендей,
Қайтейін ғаламатқа көңіл бөлмей.
Жарқ етті ақ қанаттар арасынан,
Күлімдеп күй патшасы көрінгендей.

Ұйқыда көрген түске табыныш па,
Өнімде құс-сезімге бағыныш па?
Елеске сыңар аққу елеңдесе,
Малшынып мен де кеттім сағынышқа.

Қайырмасы.

Ақ самал, шырын саумал есті жел де,
Үн қалды талмаураған кешкі көлде.
“Отырар сазы” ма деп қайран қалдым,
Ақкөлде “Аққу” күйін естігенде.

Қайырмасы.

20.10.2003 ж.

Астана

Нұрғиса Тілендиев жайлы ойтолғақ

Халық қашанда қатардан озып, өзгеден үздік өнерімен, не болмаса, ел сүйсінген іскерлігімен көзге түсіп, атын танытқан адамды талант атайды. Ал, Құлагердей құйғытып сол таланттардан суырылып шығып озық кеткен кісіні ұлы адамдар қатарына қосады. Жүйріктен жүйрік озса – дүлдүл демекші, ұлылардан ұлы озса таңғажайып керемет, құбылыс, феномен атайды. Өз басым сезімі нәзік, қиялы ұшқыр, айтар ойы тұңғиық тұла бойына әруақ қонған дәулескер күйші, дүлдүл композитор Нұрғиса Тілендиевті осы ерекшелер қатарына жатқызамын. Ол туралы ойланғанда арыстың “Чудо” деген сөзі көкейімнен кетпейді. Мен көрген Нұрғиса Тілендиевтің табиғатына ана сүтімен дарыған сазгерлік пен тыншымас темперамент бітті. Өткен күнді еске алып, қызғылықты кездесулерді араласам ойтолғаққа оранам.

Елден ерек дегендей, Нұрғисаның өзгеден өзгеше жаратылған ғаламаты неде? – десек, оның кимылы бұлқан-талқан дауылдай, айқасы қызу шабуылдай арқалы күші болатын. Жүген, құрық салмаған бесті асаудай бұла құлшынысы жетпіске жетіп, дүниеден озғанша өргек мінезімен өтті. Қазір де қайда барсаң қаладағы сахналарда, даладағы тойларда күмбірлеген күйімен қарсы алады. Шын даналар қара жерге симай қалың қауымның арасында дүбірлі ғұмырын жалғастыра береді екен. “... бітімі де, болмысы да бөлек, қазақ айтатын сегіз қырлы ұландарымыздың бірі, еңіс-

ке салса төске озған тұлпарларымыздың бірі, бірі ғана емес, бірегейі – Халық Қаһарманы Нұрғиса Тілендиев” – деп тұңғыш Президентіміз Нұрсұлтан Назарбаев жазғандай, ол шегіне білмес тегіне тартқан дауылпаз, өнер санлағы еді.

Нұрғиса Тілендиевті мен ең алғашқы рет 1972 жылдың сәуірінде Шота Ыдырысұлы Уәлихановтың қырық жасқа толған думанды кешінде кездестірдім. Ол кезде мерейтойлар бүгінгідей буы бұрқырап, үйір-үйір шұрқырап сығылысқан ресторандарда емес, әркімнің өз үйінде, өз төрінде өтетін, Жезқазғанда қалалық партия комитетінің бірінші хатшысы кезім-тін. Алматыдағы осы той ұмытылмастай есімде айқын қалды. Кеше ғана қырыққа келген қылшылдап тұрған асау шақ қой, қызғылықты думанды қуанышпен толтыруға тырыстым. Төр басында ақтангер ақын ағамыз Әбділдә Тәжібаев, белгілі сәулеткер Малбағар Мендікұлов, әйгілі қайраткер Ишанбай Қарақұлов ағаларымыз жайғасты. Одан бері бізге таман Төрегелді Шарманов, Төлеген Досмағамбетов, Жарысбек Әбутәліпов бар. Үй иесімен Нұрғанды және мені қосқанда тоғыз едік.

«Тоғыз бар жерде тоқсан бар» – демекші бұл тоғыз тоқсаннан да толағай тамаша думан жасады. Маған асаба болуды ұсынып еді, мен үзілді-кесілді бас тарттым. Ауылдан келіп астананы басқармаймын, одан да үйрене кетерлік сабақ алайын, өздеріңіз басқарыңыз дегенім есімде. Асабалықтың көкесін сол жолы Ишанбай ағамыз танытты. Ет келді, бас тартылды. Қойдың басын ұстай бере Әбділдә ағамыз: “Өй, мынаның өзі тірі қойдың басы ғой”, – деп бір күлдірді. Ишекең: “Ендеше көзін ойып маңыратып жіберіңіз”, – деді. Тұспалы мол қыстырма сөздер бой сергітті. Қаншама жыр оқылды, сыр айтылды, күй тартылды, ән салынды. Асабамыз бруденшафтатып келіншектерді биге де салды. Тоғыздан тоқсан өнер туындады.

Бәрінен де Нұрғисаның күйшілігіне таңдануымда шек болмады. Бала кезімде Сүйіндік деген бақсының елдің есін тандырып, айтқанын істететіні есімде қалыпты. Ал Нұрғисаның күй тартқанын алғашқы рет естігенімде сол бақсының арбауы мен құдіретті ықпалына ұрынғандай қайран қалдым. Әрине, Нұрғиса Сүйіндікше от қызуы шапшыған балтаны жалап, басқа да әрекеттерге барған жоқ, бар болғаны күмбірі тілдесіп, сыңғыры сыбырлап тұрған аққу мойын домбырасын бебеулетіп, кәдуелгі он саусағын ойнақтатып күй тартқаны. Есіл – Көкшенің сал, серілік мектебінің талай дүлдүл шәкірттерін көріп, ән мен күйдің арасында өскен мен үшін мына жігіттің өнері асқындығы мен тасқындығын іштен оқып туғандай танытты. “Бала Міскін” атты күйді “Бала Мишка” – деп естіп қалдым. Бірде шертпе, бірде төкпе күйғытқанда өзге дүниені әп-сәтте ұмытқандай тына қалдық. Әр желісте ой бар, әр ырғақта әуен бар үзім күмбір, әсем үн таңдайыңа тиген тәттідей бойға сіңіп кетіп жатты. Кейде “Ах!” – деп саң ете қалып, екі көзі жарқ етіп, еріндері еміреп күлімсірей қарағанда арқасы қызып, пенделіктен періштелікке ауысып кеткендей көрініс тастады. Тұншыққан жандай тырп етпей тамашалана қалдық, талмаурын үнсіздік туды. Әсіресе, сүңгуір де құйғытпа қилы-қилы қағыспен терісқақпай әдіске байлығы тамаша. Ұшансудай құйылмалы асау ағындар, астары қабымалы сүбелі серпіндер, шырайы ашық шертпелі ырғақтар алмакезек сапырылысып жатты. Бір тіріліп, бір өлген үнмауыр тылсым мезеттерге малшындық, құлақ құрышы әбден қанды.

Күйшінің өзі де балқып, толқып, қызба бабына жылдам жетті. Аламан көшін артына тастап еркін озған сәйгүліктей заулап кетті-ай дерсің. Күйге өзі көміліп қалғандай, күйдің ішінде өзі сүңгіп жүргендей, тартып отырған күй желісімен өз жүрек күйі ұласып, күйге күйіп кетердей ғала-

матқа бөледі. Маңдайынан төгіле түскен қап-қара шашының бір бунағын серпіп тастап, ал кеттік дегендей тағы да бір “аһ!” – дегенде ес жинай бастадық. Өніне қарасаң суреттегі Махамбет секілді жақ сүйегі шығыңқылау, етсіз жұқа беттері қызара бөртеп, лаулағанда жүзі ерекше жайнап кетті. Есімде қалғаны дана мүсінші Роденнің қолдарындай ұзынша саусақтары шымыр салаланған екен. Оған қоса, әсіресе бас бармақтарының шеберлік белгісін берер имектігі көз тартты. Қағыстың әр тәсілінде үн нақышына апарар мәніс бар. Әлді саусақтарымен әр пернені дәлдеп басуы сұмдық. Кейде сызылта заулап, құлақтан шанаққа, шанақтан құлаққа қарай ерсілі-қарсылы ысылта безілдетіп, тағы да “аһ!” деп алақанын жайып қалғанда қалқан құлақтары алақанына ұқсап кетті. Дөңгеленіп тұрған локаторлар сияқты делебелі құлақтарда да алыстан әуен тергіш сикырлы қасиеттер бар ма деп қалдым.

Нұрғисаға күй тартқызу тойдың прелюдиясы, беташары ғана емес, тұп-тура жалындаған апофеозы, шырқау шыңы тәрізді қозғау салды. Бәйге десе ағындап тұрған хас жүйріктей әсер қалдырды. Қасында отырған Дариға жеңгеміз дабылы мен дүбірі мол Нұр-ағамызға мөп-мөлдір аппақ жүзімен ерекше сән, салтанат бергендей көз тартты. Аккудың көгілдіріндей жап-жас, он екіде бір гүлі ашылмаған жауқазындай ақ келіншек топ ішінде жарқырап, сезімтал сәулесін шашып отырды. Дариғада кербездік пен керімсалдық, ынтықтық пен құштарлық лықсып тұр. Үлкендердің алдындағы инабатты кішіпейілділігі өз сұлулығынан өзі қысылғандай сәлделі сезім білдірді. Ол кезде Тілендиевтің “сіп-свежий” жас қосағын көру деген бір арман ғой. Айлалы қабылан жас маралды еліктіріп алғандай көз тартты. Үзілісте Шота мен оның зайыбы Зина-ханымнан аға-жеңгеміздің жастарын сұрадым. Нұр-ағамыз, қырық үште, жас жеңгеміз Дариға он тоғызда екен.

Шіркін, жер бетіндегі даналардың ұқсастығы-ай, әлбетте, есіме тағы да данышпан мүсінші Роден түсті. Ол он бес жасында Наполеонның мүсінін жасаған атакты мүсінші-қыз Клодель Камилла Розалимен көңіл қосқанда өзі қырық үште, ал Камилланың он тоғызда екені есіме түсті. Оқығаным қате болмасын деп Төлегеннен сұрай қалдым. Шіркін, Төлеш тек қана үздік мүсінші емес, тұнып тұрған энциклопедия еді ғой. “Дұрыс аға, дәп солай”, – деп менің есте сақтағаным танданды.

Әрі қарай әңгімелескенде Төлеген: “Роден Американың әйгілі бишісі, кейінде Сергей Есенинге тұрмысқа шыққан Айседора Дунканды көргенде, шешіндіріп, денесінен болашақ мүсіндерге нұсқа алғанда әлі қаймағы бұзылмаған қыз бала екен”, – деді. Мен оған: “Жеңгеміздің де Нұрғаңмен қосылғанда қыз қалпы болғаны айдан анық көрініп тұр ғой” – деп, той төріне ұласа кеттік.

Ишанбай ағамыз думанды қыздыра жөнелді. Алдында сөйлеген Әбділдә ағамыздың өлеңдеріне қанықтық, Малбағар ағаның, Төрегелді Шармановтың да әңгімелері қызық болды. Маған кезек келгенде Шотаға арнаған өлеңімді оқыдым.

Әй, Шота! Келіп қалдық қырық жасқа,
Ақтарар енді саған сырым басқа.
Асау шақ тежеу бермей өте шықты,
Кей-кейде ұрындырып ұрынбасқа, –

деп бастап, аяқтай беруім мұң екен Ишекең “Әй, Шота! Сен күйеу баласың, ендігәрі ұрынбасқа ұрынуыңды қоярсың!” демесі бар ма?! Шота: “Аға біз де қартайдық қой, қоярмын”, – деп, сөз қозғай бергенде Нұр-ағамыз: “Тек, Шота жасқанба, бар келешегің әлі алдында, еркіндіксіз ерен еңбек тумайды”, – деп түйіп қалғандай қосыла кетті. Содан кейін күйші ағамыз маған тиісті.

“Өлең айтасың ба?” деп шұқшиғанда айтамын деп тап бердім. Солақай домбырасын оңқай бұрап ұсынды. Ол кезде жаңа ән туса бір аптада бүкіл елге тарайтын. Тұманбай Молдағалиев досымның сөзіне жазылған Нұр-ағанның “Құстар әнін” нәшіне келтіріп шырқап бердім. Дариға жеңгеміз: “Нұр-аға, мына жігіт кетіп қалмай тұрғанда радиоға жаздырып алайық” – деді. Жеңешемнің бұйрығы жеңіспен тынғаны соншалық, осы ойға тез еңіскен Нұр-ағам: “Құп, болады”, – деп қалды. Мен ат-тонымды ала қашып, құгылдым-ау, дегенде ағамыз: “Әй, ата, бабаларыңнан не білесің?” – деп тікелей кірісті. Мен Үкілі Ыбырай бабамыздың “Гәккуін” орындадым. Нұрекем: “Әй, мынауың Күләш айтатын “Гәккудің” басқаша түрі ғой, тағы несін білесің?” – деп қоймаған соң тағы да Үкілі бабамыздың бір екі әнін шырқап бердім, Нұр-ағаң қатты қуанды. “Әй, сен керек жігіт екенсің”, – деп, қасыма келіп бір құшақтады.

Кейінгі жылдары Нұр-ағаңның ақырғы күндеріне дейін ара қатынасымыз үзілген жоқ. 1973 жылы “Жезкиік” атты өлеңдер жинағым шықты. Ол кітап қолына тиісімен ағамыз “Жезкиік” атты өлеңге ән шығарыпты. Ол хабарды есту үлкен қуаныш еді. Екі үш күннен кейін Алматыға келіп, әнді тыңдадым. Сүбелі дүние екен, қарапайым әншілерге айтуға қаншалықты ауыр болса да үйреніп кетіп, айтып жүрдік, ел құлағына да жетті. Нұрғиса Тілендиев кім дегенде күйшілігін, композиторлығын, дирижерлігін баса айтамыз ғой ал, қазақтың тіліне, әсіресе көркем сөзге білгірлігі орасан-тын. Егер Нұр-ағаң әдебиетпен айналысса да композиторлығынан кем түспестей өнер танытар еді, сұлу сазға жан жүрегімен берілгендігі жеңіп кетті ғой. “Жезкиікке” ән шығарса да “өлең тым ұзақ екен, төрт шумақтан асырмай қысқартып және осы күнге жақындатып бер” – деді. “Осы күнге жақындатуды” түсіне алмадым дегенімде: “Әй, Жезқазғаннан осында келгенде бір

сағынғаның кездесе кетпей ме, соны айт” – деді. Мен көзінше төрт шумақ етіп, қысқаша вариантын жасап, ішіне:

«Асықпа, көрейінші жөндеп қана,
Қалайын өзімді өзім емдеп қана.
Тез өткен кездесуді жалғастырып,
Көп күндер ән салармын сен деп қана” –

деген шумақтағы соңғы екі жолын жаңадан қосып бұрынғы сөздерін алып тастадым. Тап осыныма Нұр-ағам қатты қуанды. Өлеңнің әр сөзіне жіті қарап, өз тілегін айтып сілтеме беруге жетіктігін соңынан да талай байқадым. Осыған орай айтарым абзал күйші, композитор ағамыз сөз сұлулығына қатал қарайтын. Әсіресе Абай тақырыбы туралы сөз еткенде “Әуезовтану” сабағының нағыз профессорындай білгір де біліктілігін байқадық. Нұр-ағаңның күйшілік, шығармашылық тереңдігінің қайнар бұлағы жалпы әдебиет, мәдениет, өнердің барлық салаларынан хабары мол, әмбебап қайраткерлігінде. Күйлердің тарихын аса көркем тілмен нәшіне келтіріп айтуда алдына жан салмайтын. Оның осы кемеңгерлігі ел тағдырын ойлатып, терең толғауларға салдырды. Өзі өмір сүрген заманның барлық егжей-тегжейін біліп, біте қайнап өссе, өзіне дейінгі асыл мұраға әбден қанық, болашаққа да зер сала білген ойшыл еді.

Көне заманнан Асан-қайғы, Қорқыт-ата десек, бергі ғасырлардан Абай, Құрманғазы, Тәттімбеттер, одан бері таман Ықылас, Сүгір, Біржан Сал, Ақан Сері, Үкілі Ыбырайлар іштей серік болып, септесіп жатқандай сезім білдіреді. Осының бәрі Нұрғисаның жан байлығы болса, солардың негізінде ұрпақтар сырын жалғастыра отырып, сол даналардың қатарына өзі де қосылды. “Сарыжайлау” атты әнін алсақ, бастапқы бұындары әріден тартады да, лезде бүгінгі өмірге көше жөнеледі, ал қайырмасына келгенде сағыныш құрсауына орап алып, ойландырмай қоймай-

тын. Кейде Нұр-ағанның барлық әндері мен күйлері, бүкіл композиторлық өнері “Ата толғауы” мен “Әлкиссаға” дайындық секілді көрінеді. Бұл екі күйде адамзаттың көңіл күйін өз көңіл күйімен ұштастырғаны айғақ.

Данышпан мүсінші Рене Франсуа Огюст Роденнің тағы да аузыма түсуі, санама үйіріле кетуі тегін емес, даналардың өмір ағысын алыстан зерлеп ұқсастығын аңдау терең ойға жетелеп, көп қызыққа бөлейді. Францияның мақтанышы әлемдік бейнелеу өнерінің үздік шебері Роденнің “Тамұқ қақпасы” композициясы мен “Келе Қаласының азаматтары” атты туындылары көрген жанның көзіне іліккен сәтте таң қалдырды. Ал Роденнің “Мыслитель” атты кереметін көргенде бар жиғаны осы үшеуінің ішінде тұр-ау деп қаласың. Нұрғиса туралы сөз еткенде де бір ғана ұлы күйі – “Ата толғауы” бүкіл шығармаларына қойып кеткен түйіндей оқшауланып Роденнің “Мыслителіне” ұқсап тұрады. Бұл тарлан дарынның арман еткен ойшылдық арқауы, жеткен биігі – қиялғайып ерен дүние. Мәдениеттер қарым-қатынас тұңғығы да осында жатқан шығар.

“Аққуы” махаббат поэмасы болса, “Әлкиссасы” қазақ өмірін толғап берген, күйден жаратылған, сұлу саз әсем бейнелеген зор композиция болып көрінеді. Уақыт пен болмыстың, ғасырлар мен жылдардың қорытынды тізбектері күй тілімен кіршіксіз таза қалпында астасып жатады. Қозғалыстар мен әрекеттердің адам жанымен ұштауы аласапыран, ағыл-тегіл дүние дүрмектің сапырылысында бара жатқан ата-бабанды, нәм өзінді көрсетеді. Осының бәрі Жер-Ана, атамекен, бүкіл ұланғайыр шексіз табиғатпен етене бірігіп, тума байланыстықтың сұлу саз сарынымен сұңғыла өрімін табады, сондықтан да күйшімен бірге өзін де зор қиялға оранасың.

“Әлкиссаның” алғашқы ирімдерінде тә, тә, тәта... тата-та-лаған бүлкілі көшпелі елдің жор-

туылға шыққан батырларының ат тұяқтарының тасқа тиген тақ-тұқ тақылын, көне дүбірін естіртеді. “Қайран далам”, “Қайран бабам” дегізеді. Бірер уақытта аттар бос тепенді тастай сала, желе жортып, шаба тартады. Бес саусақтың қағысы, үзім үннің мағыналық табысы ұлғая бастайды. Сол ұзақ дүбірдің ырғағында жылдар, ғасырлар көшіп жатады, казак халқының шеккен тағдыры күй тілімен айдан анық айтылады. Роден Дантенің “Тамұғының” сипаттамасын сегіз жыл бойы сансыз түрлі таңғажайып мүсіндермен безендіргендей, Нұрғиса да “Әлқиссада” казак өмірін әлмисактан бүгінгі күнге дейін жеткізіп, ұстанған сырын. ізгілік арманын айғақтайды. Құдіретті күй финалына тақаған сайын шиыршық атып шапшаң қозғалыста, үрдіс дамып отырады. Үйірлі иірімдер қысқа-қысқа суреттер жасап, толқымалы ырғақтар сан қилы оқиғалар желісін баяндайды. Жігер, күші шапшаң топталып, айбатына кіріскен арыстандай шапшып, ақыры зор жеңіске жетіп ойдағысын орындағандай сылқ етеді.

Міне, құдіретті күй бітсе де, санадағы ой толастамай тарихтың терең сырына шомған күйіңнен бүгінгі өз тірлігіңе алып шығады. Күй тынғанда жүрегің әлі тынбайды. Ел көсемі атанған ұлы күрескер Әлихан Бөкейханов: “Құдайдан соңғы күшті ғұмыр – тұрмыс ісі”, – деген екен. Қайғы-қасірет, талас-тартыс, жанталас пен арпалыстардың алмасып жатқан дауылынан есен шыққандай есеңгіреп барып, айналаңа қарайсың, өмірге өзгеше көзбен үңілесің. Болашақтың жарқын ұшқыны өтпелі кезеңдерден тез өткізіп, әлде қайда шақырады. Бір жаққа бара жатасың... Ойға шомып, үнсіз отырасың. “Әлқисса” – тарих күйі, “Әлқисса” – өмір сыры, “Әлқисса” – арман, “Әлқисса” казак кешкен болмыс, түйдек ғұмыр.

Алматыға Мәскеуден оралып, жаңа көшіп келген кезіміз еді. 1992 жылдың қыркүйектің 12-күні Нұрғиса телефон соқты: “Әй, Кәкіжан, Өмірхан

Байқоңыровтың сексен жылдығына шақыру алдың ба?” – деп биязы түрде сұрақ қойды. Алдым, өлеңімді арнадым, ғылыми-теориялық конференцияда Жезқазғанда қалдырған асыл ізін айтып сөз сөйлеймін деп, өз дайындығымды баяндадым. Нұраған: “Молодец, мен де ол кісіні туған ағамдай көруші едім, оркестрмен барып концертімді арнаймын. Звондап тұрғаным, бір қызық болсын, күндіз сөз сөйледім, өлең оқыдым деп тоқтап қалма, кешке концертті “Әлқиссамен” бастаймыз. Сен “Әлқисса” атты өлеңінді кеше оқып едің ғой, екі “Әлекен” ұштасып, бауыр басып жатыр екен. Біз туындыларымызды келісіп пішкен жоқпыз ғой, екеуі екі дара дүние, бір ғажабы қанаттас, армандас екен. Концерттің басында сен өлеңінді оқып тұрасың, мен сол өлеңді күймен сүйемелдеп отырамын, сонда екі “Әлқисса” майданға шыққан Қабанбай мен Бөгенбайдай ел алдына қатар шығады”, – деп трубкасын қоя салды.

Екі күннен кейін бәрі айтқанымыздай бола қалды. Үйден шығарда “Әлқиссаны” қалтама немқұрайлы түрде сала салдым, сондағы ойым – тентек ағамыз айтқанын істеп жүрсе ұят болма-сын ғана. Концерт басталарда біздің Мәскеуден көшіп келгенімізді, достығымызды тамаша етіп айтып берді де, өз “Әлқиссасын” ол оқиды мен өз “Әлқиссамды” домбырамен орындап беремін, бірінші нөміріміз осы деді. Жұрт ду қол шапалақтап жатыр. Мен ұяла-қызара “Нұр-аға қойыңыз” деп едім. Ол: “Ойында өрелік жоқ, тойда төрелік жоқ, бұл той ұлтымыздың үлкен тойы, партократтық деген ақынға жараспайды, кел”, – деді. Сөз өтті, шыдамай кетіп, сахнаға шықтым. Құдай оңдап, өлеңімді ала салғаным абырой болды. Мен өлеңді оқып тұрдым, Нұр-ағаң күйді ақырын шекітіп тартып отырды. Өлең біткенде мен орныма кете бардым, жұрт у-ду қызып кетті, қол шапалақтаудың көкесін көрсетті. Ал күйші ағамыз

атып тұрып бір “аһ” – деп “Әлқиссаны” оркестрмен орындай жөнелтті. Енді еске алып отырсам, осынау сәт естен кетпес құтты сәт екен. Кейін қиқанбайды қойып, “Отырар сазының” мерекелі концертінде де дәл солай қайталадық. Қайран Нұр-ағам-ай, жәй қиянқы емес, ар жағында бір жақсы ой бастап тұратын, көңілі кетсе, сол ойдағысын орындамай қоймайтын қайсар еді-ау. Бұл да даналықтың ашық белгісі.

Нұрғисаның “Ата толғауын” ешқандай басқа күймен шатастырмайсың. Ол күй адамның көңіл күйінің, түсінігін толық қамтыған дананың даралығын айдан айқын ашып, ғажайыптың не екенін көрсеткен ерекше туынды. Бұл күйде даналықпен қарапайымдылық, шық тамшыдай ашықтық, өмірге деген құштарлық пен сенім орасан ойға оранып жатыр. Терең бойлап қарасақ, күйдің негізгі мағынасы мен әр буыны, әр тармағы, әр сарын желісі көңілге жылдам қонып, жатталып қалады. Бұл сұлу саз өнерінің мәңгі ғаламатын естігенде құлақ шалған құбылысты көріп тұрасың, “Огинскийдің полонезіндей” атамекеншіл сезімдерге бөленесің. “Ата толғауы” Тілендиевтің айтар ойын айдан анық танытады. Күйдің көкірекке тез үйлескіш жылылығы, адам жанына ана сүтіндей татымдылық, ана тіліндей жақындылық ұялатады. “Музыка қамыққан көңілді қалпына келтіреді” – дегенді Қаныш Сәтбаевтан естіп едім. Бұл күй сол сөздің дәлелі іспеттес қуанышты ұлғайтады, ренішті басады. Тәттімбеттің “Көкейкестісіндей” көңілге қона кетеді. Дүние дүрмектің тапшылығын ұмыттырады, сенім мен үмітке бөлейді. Көңілдің арманшыл қиялымен күйдің айтары бірлесіп жатады.

Мәскеуде Орталық партия комитетінде қызмет атқарып жүрген кезімде іс сапармен Өзбекстанда болдым. Межелі жерім Самарканд еді, асығыстау іс болған соң, бара жатқанда Ташкентте бір қонсам да, ол кездегі бауырлас елдің ұлы

перзенті Шараф Рашидов ағамызға сәлемдесіп шығуға сәт түспеді. Қайтарда асықпай, саспай кіріп шықтым. “Біздің елге келсеңіз соқпай өтпеңіз деп едіңіз, сол ыхласыңызға мархабат ретінде сәлем беріп шығайын деп келдім”, – деп бастап, санқилы ұзақ әңгімелерге кірістік. Сөз арасында Өзбекстанды білмейді екенмін, Самарқанд пен Бұхараны көрген соң үр жаңа ойлар келді, ежелден мемлекеттік дәрежелеріңіз зор, сәулеті мен дәулеті үйлескен кеңестік шығыстағы ұлы ел екенсіздер деп, көргенімді сипаттап, шын қуанғанымды көтеріңкі көңілмен жеткіздім. Шараф ағамыз сымбатты да биязы жүзімен күлім қағып, отты нәркес ойлы көздерімен бір қарады да: “Дұп-дұрыс, айтқаныңыздың бәрі бар, өткеніміз де, бүгінгі өміріміз де, хал, ахуалымыз да мақтауға тұрарлық”, – деп бастады. Содан соң сәл кідіріп, күлкісін жиып, ойлы кейпімен: “Қазақстанмен салыстырғанда бір ғана жетіспейтін жеріміз бар, бізде Нұрғиса Тілендиев жоқ. Ақындар мен әншілер де жеткілікті, би деген ата дәстүріміз, тек қана “Ата толғауындай” дана туған сұлу сазды дүниеге әкелген Нұрғисадай асқақ дарынды композиторға тапшымыз. Ол телегей теңіз, бұлт шалмас аспан ғой. “Кеңестік шығыстағы” республикалар деп қалдыңыз ғой, турасын айтсам бүкіл шығыста тап қазір Тілендиевпен таласар, үзеңгілесер, тізгіндесер композитор жоқ” – деді. Содан соң жұқа жүзінен мөп-мөлдір нұр шашқандай шырайланып, “Әлә-ләлім, лә-лә-ләлім, лә, ләләлім, ля...ля” – деп баяу ғана тербеліп “Ата толғауының” сарынын аумай түсірді. Әрі бір елдің көсемі, әрі әлемге аты белгілі жазушы, ақынжанды ағамыздың бұл тебіренісі Нұрғисаны шын жүректен сүйетіндігіне, “Ата толғауына” сүйсінетініне еш күмәнсіз сендірді. Бұл жәй тебіреніс емес, жан тынысы, жүрек лүпілінің айқын көрінісі. Қазақ деген халқымның атын осылайша көтерген Нұрғиса ағама іштей ризашылығым көкірегімді кернеп кетті.

Сәлден соң сырықтай сыптығыр ықшам денелі бір әсем жігіт Шараф-ақа, шәй дайын деген нышан білдірді. Ағамыз орнынан көтерілді де демалыс бөлмесіне шәйға шақырды. Өрік, мейіз түрлі жемістер толы шағын үстелдің басына жайғастық. Шараф аға шәй құюға ұмтылғанда, мен құяйын деп інілік ілтифат білдіріп едім ол кісі сәл езу тартып жымиды да, сіз Мәскеудегі “Үлкен үйден” келген меймансыз, бұл қазақ сүйер қара шәй емес, аптапта аңызакты басар біздің көк шәй ғой, оның құймастан бұрын жасайтын өз дәстүрі бар” – деп, шәйкұмандағы шәйдан үлкендеу кесеге молырақ құйып алды да, ақ құманға қайта құйды. Құйысында да бір мән бар: сызылтып қана баяу бастап, аяғында қотара сілттеп, лықыта салды. Дәл солай үш рет қайталады. “Бұл істе үлкен гәп бар, біріншіде лайы кетеді, екіншіде майы кетеді, үшіншіде шәй шығады” – деді.

“Міне, Хакімбек-ақа, “Ата толғауы” да осындай: ол ғажап күйді ішімнен ыңылдап бір қайтала сам қайғы-қасіретім басылады, екінші рет қайталағанда өз кемшіліктерім көрінеді, үшінші рет қайталағанда шәйдай ашылып, бейжай балқыма қалпыма келемін. Мен бақытты адаммын, мен де бәрі де бар, не жетпейді. Бірақ, ертең бұл жалғанмен қоштасқанда бойым сиярлықтай қара жерге кетінен басқа ештеңе әкетпеймін. Тек қана көз жұмарда “Ата толғауын” ішімнен үш рет қайталап, өзіммен бірге ала кетсем деймін” – деп тоқтады да бір мезет үнсіз қалды. Содан кейін қойын дәптерін ашып: “Ағылшынның ұлы философы Томас Гоббе: “Сұлулық – бақытқа бастар уәде” – деген екен “Ата толғауы” сол әр адамды бақытына сілтер уәде”, – деді. Ақсақал толғанды, мен де тебірендім. – Рахмет аға, бұл үлкен баға, Нұрғисаның досы болып, қазақ болып туғаным үшін тәңірге ризашылығымды білдіріп отырмын, – деп, шәй іше бастадық. Нұрғисаның менің сөзіме жазылған “Жезкиік” атты әні бар, – деп те мағлұ-

мат бердім. Әсіресе өлеңнің өзбекше аудармасын оқығанда тағы да толқып кетті.

Біраздан соң сөреде тұрған көп кітаптардың ішінен Шараф-аға Абай атамыздың өлеңдерін әкелді. “Жиі-жиі оқып тұрамын бұл ұлы ақын ғана емес, ұлы философ, озық ойшыл кісі. Сіздің досыңыз, менің ерекше сүйер композиторым Нұрғиса да сұлу саздың Абайы, сол философ сазгер Абай тірі кезінде халқының қадір тұтар данасы екенін толығымен білмей өтті. Ал, Нұрғиса болса ұлы құрметке бүгінгі таңда бөленіп отыр. Әлі талай бөлейміз де, есендік болса Ташкентке шақырып мейман етіп, зор қуанышқа қанығып, шерімді тарқатам деймін”, – деп тоқтап, шәй алғызды. Сөз арасында: “Ұлы Абай атаның баласы мен адамның баласының басын ашып кетті, өз ойымша: елін кенелткен дарын елінің перзенті, өзге елдерді сүйсіндірген дарын адамзаттың баласы, Нұрғиса Тілендиев қазақ болып туған ұлы дарын, ол адамзаттың өрені, әлемдік тұлға”, – деді.

Содан кейін Шараф ағамыз сәл-пәл ойланып отырды да бір жымыып:

Гетенің бір ғажап сөзін жиі айтып жүремін былай депті: “Шабыт тұздалған балық емес, оны көп жылға сақтап қоя алмайсың”. Менің осыған қосып айтарым шабыттың да шырқау сәті болмақ, Нұрғиса сол шырқау шағына жетіп тұр ғой”, – деді де, – Гетенің “Өсиетіне” не жетсін “Завет, завет”, – деді. Содан кейін отырған күйінде оң қолын ауада жеңіл қалқытқандай серпіп, тақпақтай жөнелді:

“В ничто прошедшее не канет,
Грядущее досрочно манит,
И вечностью заполнен миг...” –

деп, сабырлы қалпымен: “міне, Гете осылай десе, Нұрғиса вечностью уже заполняет каждый свой миг”, – деп тоқтады.

Мәскеуге келген соң Нұр-ағама телефон соғып бәрін баяндадым. “Әй, мынау қызық екен. Рахмет. Ондай үлкен кісі шақырса мен қуана, қуана барамын”, – деді. Дәм-тұз бұйырмаған шығар, келесі жылы Шараф Рашидов дүниеден озды. Бірақ айтқан сөзі хатта қалды. Бұл оқиғаны өлең еттім, жинақтарыма кіргіздім.

Нұрғисаның “Отырар сазы” оркестрімен Мәскеуге келіп, ұлы композитор П.И.Чайковскийдің залында өткізген концерті қазақ өнерінің құзарт шынға шыққан шағындай үлкен триумф, елеулі құбылыс ретінде танылды. Елбасымыз Нұрсұлтан Назарбаевтың “Қаһарман Нұрғиса” атты естелік кітаптағы “Саңлақ” атты алғы сөзінде бұл концерт туралы жазғаны бар. “Мен “Отырар сазы” оркестрі аяғынан қаз тұрып, халық сүйіспеншілігіне орана бастаған тұста Мәскеуге алып барып, ондағы П.И.Чайковскийдің атындағы Үлкен концерт залындағы өнерінің куәсі болған күндерімді әлі күнге дейін ризашылықпен еске аламын. Ол кезде мен республика үкіметін басқаратын едім” – депті. Өзім ол кезде Мәскеудемін, концерт басталысымен елді сағынып жүрген ақынға жыр періштесі Афродита қолдағандай шабытты сәт туды. Отыра бере көргенімді өлең етіп төгілте бердім. Үзіліс кезінде Нұрсұлтан Әбішұлы шәйға шақырып жатыр деп келген інішекке шынымды айттым. “Өлең маған тап бүгін ештеңе ішкізбейді, мына Мәриям жеңгенді ертіп бар”, – деп, өлеңімді жаза бердім. Күйшіл сүрен керемет жүріп жатты, ақыры тап сол кеште “Отырар Сазы” атты поэмам туды. Үйге оралған соң тыңғылықтап бітіріп, таңертең Алматыға “Қазақ әдебиетіне” жібердім. Нұрғисалар елге оралғанша поэмам газетте жарқ етті. Академик-сыншы Мұхаметжан Қаратаев ағамыз “Лениншіл жас” газетіне “Тебіреністен туған тебіреніс” – деген мақаласын жариялады. “Қазақтың Виссарионынан” жақсы баға алдым. Нұр-ағам үйге оралы-

сымен екі газетті де оқып шыққан соң телефон арқылы: “Әй, Кәкіжан, контреволюция жасапсың ғой рақмет, рақмет”, – деді. Поэмам жеке кітапша болып та шықты. Ойлап тұрсам акжолтай дүние екен. Поэманың бір үзімінде:

Домбырасын солақай қол бұраған,
Еренғайып сәт орнады сұраған.
Қырғын күйші болып кетті дирижер,
Дүлдүл сазгер – күй төресін құраған,
Мың санатта бір адам,
Құс қанатты Нұр-ағам, –

деппін. Ол шын мәніндегі құс қанатты қайталан-бас үздік дарын екенін сол сағатта ұлы залда сезімтал да сергек қауымға молынан паш етті.

Өмірден озған соң марапаттау, мақтау бір сәрі, ал көзінің тірісінде көрсеткен ілтипатқа не жетсін. Нұрғиса Тілендиев туралы айтарым көп-ақ. Бірде қатты ұстасып қалдық. Оның айтқанынан қаймықпай мен де кеншілік мінезге салып, қатты кеттім. Сонда Нұрағам: “Әй, Кәкіжан, ренжіп қалдың ба, ал, қояйық деп, құшақтап бетімнен сүйді”. Мені “Кәкіжан” – деп туған анамнан кейін айтқан екінші кісі Нұрғиса. Ұлы дарынның мінезі де ұлы еді. Қанша тентек болса да нағыз мейірбан жан ғой, кешірімі, қайтымы да тез болатын. Өмірінің соңғы жылдарында Абай атамыздың 150-жылдық тойына қызу дайындалдық, біраз өлеңдер, әндер туды. “Абайым ақындықтың пайғамбары” – деген менің сөзіме жазылған әнмен “Отырар сазы” ұлы тойды Абай еліндегі Қарауылтөбеде бастады. Сол әнімен туған елмен қош айтқан екен, Абай атамызға қосылысып тағзым ету бұйырды.

Нұрғиса Тілендиев ХХ ғасырдағы қазақтың аса көрнекті музыка қайраткері ретінде “Отырар сазы” ұлттық аспаптар этнографиялық оркестрін құрастырып, ұлттық сұлу саз өнерінің А.С.Пуш-

кин айтқандай “қолдан келмес” ескерткішін жасап кетті. Төкпе күй мен шертпе күйдің бар ғажайып элементтерін терең ұғынып, қара тартыс пен қайым тартысты қызу пайдаланды. Домбырадан басқа аспаптарды құрастырып сұлу саз өнерінің қайталанбас қайырым, иірім, сансыз түрлі құбылыстарын өрнектеп берді. Дирижерлік пен ұйымдастырушылық қабілеттері әмбебап ерендігін танытты. Дәулескер күйші, ақтангер композиторлығын өрістетіп, опера, балет, поэмалар, романстар өң, күй туындыларының ғаламаттарын жасап алдына жан салмады. Ұлы композитор мың жылда бір туар қазақтың дана перзентіне айналды. Құлагердей құйғытып, сақ қырандай самғаған дарабоз тарлан асаулығы басылмай арындап та, ағындап та құштарлы жүрегінің ынтығын терең тебіреністерге малшындырған заманымыздың ойраншыл да ойшыл туған дүлдүліне айналды.

“Ұстаздық қылған жалықпас” – деп Абай атамыз айтқандай Нұрғиса Тілендиевтің көп жылдары ұлағатты өнерімен тәнті еткен ұстаздықпен өтті. Алматыға Жезқазғаннан бір келгенімде атақты күйші Мағауия Хамзиннің жаңа туған бір күйін Нұр-ағаңның көз алдымда қалай түзетіп, жәрдемдескеніне куә болдым. Күй алғашқысынан әудем сәтте өзгеріп кетті. Мағауия да алғырлығын көрсетті. Нұрағаңның өз өнері қанша шексіз болса оның шәкірттерінің саны да дәстүр жалғампаздық мәні де шексіз. Ол ұлтымыздың өз заманындағы күйшіліктің көсемі еді. Ұстаздығы домбырашылар мен жас композиторларға, көптеген әншілерге ғана емес, бүкіл халқымызға сұлу саздың сұрапыл саңлағы ретінде жер бетінде қазақ барда ұмытылмас рухани сабақ болды. Талай ұрпақ өзінің көзінше әнін шырқап күйін тартып, ол шарпыған рухани аяда өсті.

Алда талай Қаршығалар, Айгүлдер, Қошқарбектер өзі бардай сол калыпта сиқыры мол нақыштарын сақтап өсе бермек. Ол санасына

ұлтжандылық сіңген нағыз қазақ еді, сондықтан шығармалары да барша қазақтың жүрегіне мызғымастан орнықты. Нұрғиса Тілендиевті сөз еткенде заманымыздың ойшыл ғалымы академик Зейнолла Қабдоловтың “Ғабит Мүсіреповті мақтау керектігі жоқ, онымен мақтану керек”, – деген қанатты сөзі еріксіз есіме түсті. Мен Нұрғиса Тілендиев жайлы ойтолғаққа оранғанда ұл туса осындай тусын, Нұрғисалықтың жолын қусын деген мақтаныш ретінде тебіреніп отырмын. Нұрғисаның өнері қазақтың кең даласындай сұлу да шексіз, асқарала тауларындай заңғар, мөп-мөлдір көлдеріндей көркем, нулы орман, тоғайларындай толқыған сазды да назды күйінде көз алдымызда күй болып күмбірлеп, ән болып шалқи береді.

Адамзат баласына баға жетпес зор мәдени мол мұра қалдырған ақтангеріміз дүниежүзілік өркениеттің ажырамас әсем бөлігі болып, жарқырап тұрған бәйтеректей жайқалып қала бермек. “Жоғары мәдениетке” еліктеп, өз мәдениетін зорламады, “төменгілікке” көнбей, сазгерлік өнерінің өрнектілігін көтеріп, ел дәрежесін теңқалыптылар қатарына жеткізді. Артындағы ұрпақтарға өлмес күйлерін, толастамас әндерін қалдырды. Қазақ үшін Нұрғиса көкірегін алтын бесікке салып әлдилеп, күй күмбірі күміс қоңыраудай елендеткен, ән нөсері жан құшырын қандырған бір ғажайып дәуір еді. Асыл дарын, ұлы тұлғаның замандасы, тілектесі, досы болғанымды үлкен бақыт санаймын.

Автор

Астана

16.06.2003 ж.

Мазмұны

Автордан	3
Толғаныстан толғаныс	
<i>Алғысөз орнына</i>	6

I БӨЛІМ

Отырар сазы	15
Кіріспе үшін	15
Аттаныс	16
Кербез күйлер желісі	19
Құлшыныс	24
Нұрлы шуақ	31

II БӨЛІМ

Өлеңдер	
Сағынып жүрмін Нұр-аға	41
“Жезкиіктің” тұңғыш әні туғанда	43
Жезкиік	44
Нөкіске келді Нұрғиса	45
Нұрғисалар аттанғанда Әмуден	46
Ол казактың сұлу сазды жүрегі	47
Шараф Рашидовтың айтқаны	48
Күй әсері	50
Тимеші	51
Нұрғисаның бір келіншекке айтқаны	52
Нұрғисаның Бүркітбайға айтқаны	52
Ауырмашы Нұр-аға	53
Мақтан етем	55
Ән туғанда	56
Әлқисса	57
Той толғауы	59
Нұрғиса Тілендиевке	59
Нұрғисаның Қошқарбекке хатынан	62
Қош бол, асыл Нұр-аға!	64
Жүре бер жаңа ғасырда	66
Дариға Тілендиеваға	66
Нұрғиса аттанып кеткелі	67
Орындалған арман	68

Қаршыға тартшы “Аққуды”	70
Айгүлдің күй тартқаны	71
Ұзынағаштағы хикая	72
Кұстар әні	74
Рухани азығым	75
Кұттықтау	75
Тихон Хренниковтың айтқаны	76
Шота Уәлихановтың айтқаны	76
Әбіш Кекілбаевтың сөзінен	77
Молдаш Мұқатовтың айтқаны	78
Манаш Қозыбаевтың айтқаны	79
Тұманбай Молдағалиевтің айтқаны	79
Қайрат Байбосыновтың сөзі	80
Бекболат Тілеухановтың айтқаны	80
Аманжол Қошановтың айтқаны	81
Қалтай Мұхаметжановтың сөзі	81
Балнұр Қыдырбектің сөзінен	82
Ұлтымыздың рухын биік көтерген	83
Елес пен кенес	84
Мырзатай Серғаливтің айтқаны	85
Ұлы тұлға	86
Нұрғисаның мектебі	86

III БӨЛІМ

Абай және Нұрғиса

Той бастайық, ағайын	89
Абайдың елі – бар қазақ	90
Ақындық пайғамбары Абай ата	91
Сенсің ел данасы	92
Әйгерімнің алғысы	93
Өмір мен өңір	94
Әйгерімді көргенде	95
Әйгерімнің әні	96
Ерке бала	97
Абай әні	98
Қайран қазақ данасы	99
Қорқамын	100
Тентек Оспан	101
Дананың тамшы көз жасы	102
Абай әнін қыз айтты	103
Әлқисса	104
Абай және Гете	105
Соңғы тас	106
Тоғжанның хаты	107
“Айттым сәлем Қаламқастан” бастаймын	108

Ұлылар ұстаз сыйлаған	109
Құдайым десем де	111
Тоғжанмен кездесу	112
Сырымды айтсам Абайша	113
Салшы, калқам, Татьянаның әніне	115
Даналар сүйген есімдер	118
Абайтану үзімі	119
Жидебайдағы кемпіркосақ	120
Пушкин мен Абай құмар жан	120
Абайдың табиғатпен тілдескені	121
Тоғжанның назы	123
Абай назы	124
Бір қуанар Абай да	126

IV БӨЛІМ

Әндер

Ерке сері	130
Бүкіл әлем жан сәулем боп кеткендей	131
Күй-аға, Нұр-аға	132
“Аққуды” тартшы, Қаршыға	133
Шәкіртің тұр ән салып	134
“Аққу” күйі	135
Сөз соны	136

Салықов Кәкімбек

ОТЫРАР САЗЫ

Күй-дастан және олеңдер

Редакторы
Дәулетбаева Бану

Корректоры
Әлімбетова Жанар

Көркемдеуші редактор
Қазанқаров Жеңіс

Компьютерде теріп, қалыптаған
Сәрсенбаева Гүлбану

Басуға 25.04.05 қол қойылды.

Пішімі 84x90 1/32. Қағазы офсеттік. Офсеттік
басылыс. Есептік баспа табағы 9,0. Шартты баспа
табағы 9,5. Тапсырыс №219. Таралымы 1000 дана.

“Фолиант” баспасы.

473000, Астана қаласы, Қазақ көшесі, 87/1.

“Регис Ст-Полиграф” ЖШС баспаханасында
басылды.